

Twee fases, een gedachte?

Het Grote Bachelor / Master Handboek

 ASVA
STUDENTENUNIE
Onderzoeksbureau
December 2000

Twee fases, een gedachte? Het Grote Bachelor Master Handboek is samengesteld en geschreven door het ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau. Voor vragen en of reacties kunt u contact opnemen met:

ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau
Vendelstraat 2
1012 XX Amsterdam
t: 020 6225771 f: 020 6225772
e-mail: onderzoeksbureau@asva.uva.nl
website: www.asva.uva.nl

Amsterdam, December 2000

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Eerste Hoofdstuk: Weergave beleid	3
1.1 De Bologna-verklaring	3
1.2 Rapport van de Commissie Rinnooy Kan ..	5
1.2 OC&W: ' Naar een open hoger onderwijs' ..	6
1.3 De situatie aan de Universiteit van Amsterdam....	8
Tweede hoofdstuk: discussies.....	10
2.1 Eerste thema: het onderscheid HBO / WO.....	11
Eigen identiteit basis voor goede samenwerking.....	11
Bijdrage van E.M. d'Hond	
Bachelors, Masters en het binaire stelsel van hoger onderwijs.....	13
Bijdrage van Don F. Westerheijden	
Ba/ma-structuur en het binaire stelsel	16
Bijdrage van Hans van Hout	
Toekomstgericht opleiden: Duaal leren	
in de bachelor- en masterstructuur	19
Bijdrage van Bert de Reuver	
2.2 Tweede thema: de invulling van de bachelorfase;	
breed of specialistisch?	23
Over academisch opleiden: de plaats van multidisciplinariteit in het	
Bachelor/Master systeem.....	23
Bijdrage van Karel van Dam & Rob de Klerk	
Verbreding als verrijking	27
Bijdrage van Rob Hagendijk	
Breed of specialistisch?	29
Bijdrage van Harm Pinkster	
Van secundair belang	30
Bijdrage van Piet de Rooy	
2.3. Derde thema: het selectiemoment voor de masterfase;	
Bachelor als uitstroommoment?	32
Selectie, differentiatie en accreditatie.....	32
Bijdrage van Farid Tabarki	
Student begint aan een Master, niet aan een Bachelor.....	35
Bijdrage van Jasper Groen	
Selectie voor de masterfase?	37
Bijdrage van P.J. Hamersma	

2.4	Vierde thema: de financiën ..	40
	Nieuwe ronde, nieuwe kansen?!	40
	Bijdrage van Sijbolt Noorda	
	De gevaren van een niet-bekostigde Master	44
	Bijdrage van Lian Merkx	
	De gemiste kansen van bachelor master	46
	Bijdrage van Ruben Post	
	Derde hoofdstuk: standpunten van de landelijke studentenbonden	49
	3.1 Interstedelijk Studenten Overleg (ISO)	49
	3.2 Landelijke Studenten Vakbond (LSVb)	50
	Vierde hoofdstuk: aandachtspunten	52
	Vijfde hoofdstuk: bronnen voor meer informatie	53

Inleiding

Voor u ligt de nieuwste publicatie van het ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau: het 'Bachelor – Master Handboek'. Na jaren van praten, na jaren van papieren plannen, gaat het nu immers echt gebeuren: er wordt weer een twee-fasenstructuur ingevoerd in het Nederlandse hoger onderwijs. Ook aan de Universiteit van Amsterdam is dat besef inmiddels doorgedrongen. Het is nu dus, om met de minister te spreken, niet meer de vraag *of* de bachelor / master-structuur wordt ingevoerd, maar *hoe* die wordt ingevoerd.

Deze publicatie is, zoals waarschijnlijk wel is opgevallen, een nogal lijvig werk geworden. Dit handboek heeft immers betrekking op een onderwerp dat zich niet alleen uitstrekt tot de tweefasen-structuur, maar tevens een fundamentele discussie over het hoger onderwijs met zich meebrengt. Met een verandering in de structuur van het onderwijs moet er een nieuw licht geworpen worden op een aantal belangrijke, aloude onderwijsthema's. Opnieuw worden er dus vragen naar de invulling en de doelstellingen van het curriculum gesteld, de discussie over de financiering van het hoger onderwijs en de toegankelijkheid laait weer op, en het onderscheid tussen HBO en Universiteit komt weer ter sprake. De invoering van de bachelor / master-structuur zou daarom niet ongemerkt aan de student voorbij moeten gaan.

Het belangrijkste bij deze structurele omschakeling in het hoger onderwijs is ervoor te zorgen dat de nieuwe plannen ook daadwerkelijk in het voordeel van de studenten uit zullen pakken. Zoals uit het voorwoord blijkt is onze Rector Magnificus hier optimistisch over. Maar om van deze verandering werkelijk 'een stap in de goede richting' te maken is het noodzakelijk dat alle betrokkenen, docenten, studenten en bestuurders, zich actief gaan bezig houden met het vormgeven van en het streven naar opleidingen van hoge kwaliteit. Alleen door uitgebreide discussie over de verschillende mogelijkheden om de opleidingen vorm te geven binnen de nieuwe bachelor / master-structuur kunnen er door deze betrokkenen weloverwogen beslissingen genomen worden.

Voorwaarde voor het voeren van een degelijke discussie is enig inzicht in de huidige stand van zaken rond de invoering het bachelor / master-stelsel. Om iedereen die zich met deze invoering bezig gaat houden te voorzien van een basis van algemene informatie heeft het ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau dit Handboek samengesteld. Dit Handboek is bedoeld als handleiding, en omvat zowel feitelijke informatie (in hoofdstuk 1), zoals ministeriële en universitaire plannen en decreten, als opiniestukken van diverse auteurs over die onderwerpen waar nog volop discussie over (mogelijk) is (in hoofdstuk 2). Op deze wijze hoopt het Onderzoeksbureau zowel voor leken een leesbare 'inleiding' in de stof te bieden, als voor gevorderden en 'bachelor / master-experts' een overzicht en verdieping te bieden door de bijdrages van verschillende betrokkenen.

Het grootste deel van dit handboek bestaat uit de bijdragen van verschillende mensen die enthousiast hun mening over een specifiek thema op papier hebben gezet. Het Onderzoeksbureau wil deze stukjesschrijvers bij deze hartelijk bedanken voor hun medewerking; zonder hen was dit handboek niet geworden tot wat het nu is. Bovendien hebben Pieter Röhling, Else Bremer, Jurrian Meeter en Pieter de Stefano nuttige bijdragen en commentaar geleverd, waarvoor bij deze ook veel dank! Voor de inspiratie tot dit handboek willen wij tot slot onze voorgangers bij het ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau bedanken.

Hopelijk is dit Handboek een waardevolle handleiding voor al die studenten, docenten en bestuurders die uiteindelijk met elkaar goede bachelors en masters gaan vormen. Voor hen hebben we dit Handboek uiteindelijk samengesteld. Het Onderzoeksbureau heet u dus van

harte welkom in de wereld van de bachelors en masters, van flexibiliteit, selectiviteit en differentiatie, kortom in de wereld van een 'hoogvlakte met toppen'...

Anouk Zuurmond

Johan Bokdam

Coördinatoren ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau

Eerste Hoofdstuk: Weergave beleid

In dit hoofdstuk wordt een beknopte weergave gegeven van de beleidsplannen die er zowel landelijk als op universitair niveau zijn gemaakt rond de invoering van de bachelor / master – structuur. In de bijlage van dit Handboek is een ‘tjidspad’ opgenomen waarin deze plannen voor de toekomst overzichtelijk weer zijn gegeven.

1.1 DE BOLOGNA-VERKLARING

In juni 1999 heeft de minister van Onderwijs, samen met collega’s uit 29 andere landen, de zogenaamde ‘Bologna-verklaring’ ondertekend. Hierin is vastgelegd dat de Europese landen binnen tien jaar een grotere vergelijkbaarheid van hun hoger onderwijssysteem zullen realiseren op basis van een stelsel met twee cycli: undergraduate en graduate. Deze doelstelling van de verklaring is in een zestal punten als volgt geformuleerd:

- *‘Adoption of a system of easily readable and comparable degrees, also through the implementation of the Diploma Supplement, in order to promote European citizens employability and the international competitiveness of the European higher education system.*
- *Adoption of a system essentially based on two main cycles, undergraduate and graduate. Access to the second cycle shall require successful completion of first cycle studies, lasting a minimum of three years. The degree awarded after the first cycle shall also be relevant to the European labour market as an appropriate level of qualification. The second cycle should lead to the master and/or doctorat degree as in many European countries.*
- *Establishment of a system of credits - such as in the ECTS system - as a proper means of promoting the most widespread student mobility. Credits could also be acquired in non-higher education contexts, including lifelong learning, provided they are recognised by receiving Universities concerned*
- *Promotion of mobility by overcoming obstacles to the effective exercise of free movement with particular attention to:*
 - *for students, access to study and training opportunities and to related services.*
 - *for teachers, researchers and administrative staff, recognition and valorisation of periods spent in a European context researching, teaching and training, without prejudicing their statutory rights.*
- *Promotion of European co-operation in quality assurance with a view to developing comparable criteria and methodologies*
- *Promotion of necessary European dimensions in higher education, particularly with regards to curricular development, inter-institutional co-operation, mobility schemes and integrated programmes of study, training and research’¹.*

Het belangrijkste aspect van de Bologna-verklaring omhelst dus, kort gezegd, het voornemen om het hoger onderwijs op te splitsen in twee cycli, een undergraduate en een graduate fase, waarvan de eerste fase minimaal drie jaar duurt. Toegang tot de tweede fase gebeurt in de Bologna-verklaring op grond van ‘successful completion of first cycle studies’. De mobiliteit van studenten wordt bevorderd door het instellen van een systeem van vergelijkbare graden en studiepunten.

In het HOOP 2000 is aan deze Bologna-verklaring een aantal kanttekeningen toegevoegd over hoe deze verklaring naar het Nederlandse Hoger Onderwijs vertaald kan worden. Deze kanttekeningen zijn als volgt ²:

¹ De punten zijn overgenomen uit de ‘Joint declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna on the 19th of June 1999’ (de zg. Bologna-verklaring)

1. *'Universiteiten leiden op tot het doctoraal, equivalent aan het internationale masterniveau. Daarnaast biedt de WHW sinds kort de mogelijkheid om binnen universitaire opleidingen een kandidaatsfase te onderscheiden, gelegen op bachelorniveau. Op basis van de huidige wet omvatten de universiteiten de twee cycli uit de Bologna verklaring. Het hoger beroepsonderwijs omvat één cyclus, waarvan het eindniveau is gelegen op het internationaal gangbare bachelorniveau.*
2. *Daarmee kent het Nederlandse hoger onderwijs twee typen bachelorgraden: voor de eerste cyclus van universitaire opleidingen en voor de hbo-opleidingen aan de hogescholen. Beide graden zijn gelijkwaardig, maar niet hetzelfde door de verschillende inhoudelijke oriëntatie van de opleidingen. Beide graden worden verkregen na trajecten van vergelijkbare duur: de hbo-opleiding duurt vier jaar en sluit aan op een vijfjarige vooropleiding; de eerste cyclus van universitaire opleidingen duurt tenminste drie jaar en sluit aan op een zesjarige vooropleiding. Het hbo kent overigens ook opleidingen die in het buitenland op universitair niveau zijn gelegen of aan universiteiten worden gegeven. Een voorbeeld daarvan zijn de conservatoria die in Vlaanderen twee cycli omvatten en in Oostenrijk aan speciale Kunstiniversiteiten worden gegeven.*
1. *De nieuw geïntroduceerde kandidaatsfase van tenminste drie jaar in universitaire opleidingen is een stap in de richting van een structuur bestaande uit twee cycli. De kandidaatsfase is echter niet verplicht maar facultatief. Tot nu toe wordt deze mogelijkheid vooral opgepakt voor de vijfjarige opleidingen, voorbeelden daarvan zijn de technische universiteiten en de bèta-opleidingen van de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam. De kandidaatsfase is niet bedoeld als eventueel eindpunt, maar als doorstroom- en instroomniveau voor afstudeerrichtingen op masterniveau.*
2. *Gegeven de verschillen tussen de opleidingen kan toelating tot opleidingen van de tweede cyclus met een bachelorgraad geen automatisme zijn. Dit is ter beoordeling aan de ontvangende instelling die daarvoor zelf verantwoordelijkheid draagt.*
3. *Naast de universiteiten is binnen Nederland – aan de hogescholen – een aanbod van postinitiële mastersopleidingen tot ontwikkeling gekomen. Deze zijn niet wettelijk erkend. Het streven is gericht op een heldere registratie van deze opleidingen, als eerste stap op weg naar accreditatie. Dit zal bijdragen aan een herkenbare internationale positionering van de opleidingen die langs deze weg geregistreerd kunnen worden. De ontwikkeling van postinitiële hbo-opleidingen mag de internationale erkenning van de universitaire doctoraalopleidingen als mastersopleidingen niet ondergraven.*
4. *Vanwege de verschillen tussen de verschillende opleidingen is Europa is – naast afspraken over ordening van de opleidingen – ook een betere afstemming op het gebied van kwaliteitszorg nodig. Daarbij wordt gedacht aan vormen van gemeenschappelijke accreditatie op bilaterale basis, en op langere termijn bij voorkeur ook in multinationaal verband.'*

In vergelijking met de Bologna-verklaring, waarin toegang tot de tweede fase gebeurt op grond van 'successful completion of first cycle studies', wordt in het HOOP 2000 daar aan toegevoegd dat toelating tot de tweede fase met een bachelorgraad 'geen automatisme' kan zijn. Er wordt hierin gesteld dat de ontvangende universiteit verantwoordelijk is voor het beoordelen van de toelating tot de tweede fase.

De kanttekeningen zijn vooral gericht op de situatie in het Nederlandse onderwijssysteem, dat zowel universiteiten als hogescholen omvat. Uit de bovenstaande puntenlijst blijkt dat minister Hermans het bestaande onderscheid tussen HBO en WO wil vasthouden. Universiteiten kunnen beide cycli aanbieden, terwijl hogescholen onderwijs op bachelor-niveau aanbieden. Zo ontstaan er twee typen bachelor-graden: de graad die

² *Ontwerp Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 2000. Publicatie van OC&W, september 1999, p. 56-57*

studenten na een driejarige cyclus op de universiteit behalen, en de graad die studenten na een vierjarige opleiding aan de hogeschool verkrijgen. Deze graden zijn dus, volgens minister Hermans, 'gelijkwaardig, maar niet hetzelfde voor de verschillende inhoudelijke oriëntatie van de opleidingen'.

Bovendien wordt er in de kanttekeningen een voorzet gegeven voor een vorm van 'kwaliteitscontrole' door middel van accreditatie: in het HOOP 2000 wordt gesteld dat er een stelsel van internationale normen moet komen om de minimumkwaliteit van het onderwijs vast te kunnen leggen.

1.2 RAPPORT VAN DE COMMISSIE RINNOOY KAN

De Onderwijsraad heeft, op vraag van Minister Hermans, een commissie ingesteld om verder na te denken over een hoger onderwijssysteem gebaseerd op twee cycli, zoals dat in de Bologna-verklaring voorgesteld wordt. Deze commissie, onder voorzitter Dr. A.H.G. Rinnooy Kan, heeft in juni 2000 de bevindingen rond dit onderwerp naar buiten gebracht in een rapport met de titel 'Advies inzake de invoering van een bachelor-master systeem in het Nederlands hoger onderwijs'. De belangrijkste punten uit dit rapport zijn ³:

- De opdeling van het Hoger Onderwijs in Nederland in enerzijds Wetenschappelijk Onderwijs (WO) en anderzijds Hoger Beroeps Onderwijs (HBO) dient te blijven bestaan. Zowel WO als HBO zullen bacheloropleidingen verzorgen. Bij het HBO is de bachelorsgraad het eindpunt, in het WO kan de bachelorsgraad worden aangevuld met een mastersgraad. De titels van de door het HBO of het WO verzorgde opleidingen dienen verschillend te zijn, waarmee het verschil in inhoud van de opleidingen wordt aangeduid. HBO opleidingen kunnen desgewenst masteropleidingen verzorgen, maar dan dienen ze deze zelf te bekostigen. De commissie stelt voor dat HBO-afgestudeerden het recht op toegang tot de promotie verliezen.
- Het kandidaatsdiploma in de onderwijswetgeving zou als bachelor moeten worden aangemerkt, gekoppeld aan een minimale studieduur van 126 punten (inclusief propedeuse). De propedeuse blijft conform het WHW (Wet Hoger Wetenschappelijk onderwijs) art. 7.8 derde lid gehandhaafd met behoud van haar rol als oriëntatie-, verwijzings- en selectiemoment. De commissie verwacht echter dat het zwaartepunt zal verschuiven naar verwijzing.
- De commissie opteert in navolging van o.a. de praktijk in de Verenigde Staten voor een breder georiënteerde bachelors dan nu het geval is in de eerste drie jaren van de opleiding. Het terugdringen van een te vroege specialisatie verbetert de internationale aansluiting en bevordert de studentenuitwisseling zowel in als buiten Nederland. In de op te zetten brede bacheloropleidingen dient niet alleen te worden gedacht aan wat een 'brede gamma propedeuse' kan worden genoemd, maar ook aan het inpassen van vakken uit de sfeer van alfa, bèta of geneeskunde. De commissie is van oordeel dat het echt specialistische aanbod vooral in de masterfase geconcentreerd dient te worden.
- De bacheloropleidingen van het WO dienen een hoogwaardige academische vorming te garanderen met aandacht voor vaardigheden (op onder andere het analytische en communicatieve vlak) die van een academische bachelor mogen worden verwacht.
- De bekostiging van de instellingen zal aan het nieuwe stelsel moeten worden aangepast, waarbij een deel van de bekostiging in ieder geval op basis van het aantal behaalde bachelor-diploma's zal moeten plaatsvinden.
- De instroom in masteropleidingen mag aan bepaalde toegangseisen worden gebonden, maar de instellingen dienen alle studenten te stimuleren en het hen mogelijk te maken hun opleiding op masters niveau af te ronden. Dit kan direct na het behalen van de bachelorsgraad gebeuren, maar ook later in de vorm van een combinatie werk - studie. Om

³ Met enige wijzigingen zijn deze punten geheel overgenomen uit de 'Nieuwsbrief van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen', jrg. 2, nr. 3 (september 2000), p. 6 - 7

het laatste te bevorderen (en op die manier inhoud te geven aan 'levenslang leren') dient een aantrekkelijk en flexibel aanbod op masters niveau gecreëerd te worden.

- De commissie verwacht dat in de masterfase differentiatie zal ontstaan tussen onderzoeks- en beroepsgerichte varianten. De onderzoeksvariant (af te sluiten met bv. een Master of Philosophy graad) is in principe een tussenstap op weg naar de promotie.
- De commissie verwacht dat de bacheloropleiding als regel 3 jaar en de masteropleiding als regel 2 jaar zal gaan duren, echter zonder aanpassing van de studiefinanciering. De studiefinanciering voor het vijfde jaar dienen de instellingen zelf te bekostigen.
- De commissie adviseert de invoering van het nieuwe stelsel zoveel mogelijk aan de instellingen toe te vertrouwen, maar acht het ten behoeve van de kwaliteitsbewaking en de onderlinge en internationale vergelijkbaarheid gewenst dat in aansluiting op het Nederlandse stelsel van kwaliteitszorg een systeem van *internationale accreditatie* wordt ontwikkeld. De kwaliteitszorg en de accreditatie dienen ook van toepassing te zijn op het in belang toenemende virtuele onderwijs. De commissie pleit ervoor dat één orgaan in Nederland verantwoordelijk wordt voor de accreditatie van het gehele aanbod van opleidingen in het hoger onderwijs. Onderzoek zal moeten uitwijzen op welke wijze het beste aansluiting kan worden gevonden bij internationale normen, standaards en procedures.
- Accreditatie dient voorwaarde te zijn voor bekostiging door de rijksoverheid en voor het recht op de verlening van bepaalde graden.
- et accreditatiesysteem dient per 1 januari 2002 gereed te zijn. De invoering van een bachelor-master stelsel in Nederland zal in vier jaar dienen te zijn afgerond.

1.2 OC&W: 'NAAR EEN OPEN HOGER ONDERWIJS'

Op 13 november 2000 is de notitie 'Naar een open hoger onderwijs' uitgekomen van het ministerie van OC&W over de invoering van een bachelor/master-structuur in het Nederlandse hoger onderwijs. Het advies van Rinnooy Kan met betrekking tot dit onderwerp wordt hierin grotendeels overgenomen. Er wordt hierin richting gegeven aan 'een meer open stelsel van hoger onderwijs, waarbij instellingen zich positioneren op basis van kwaliteit en bestaande institutionele grenzen aan betekenis inboeten' (p. 3).

De belangrijkste punten uit deze notitie weer op een rijtje:

Over de hoofdlijnen van het stelsel:

- De invoering van een aparte bachelor- en masterfase wordt de regel. Desondanks blijft het mogelijk voor universiteiten om ongedeelde WO-opleidingen te behouden.
- Het vormgeven van WO-opleidingen in een bachelor- en een masterfase maakt inhoudelijke vernieuwing mogelijk. 'Er is behoefte aan verbreding van het curriculum van de bachelorfase en grotere differentiatie en specialisatie in de masterfase.' (p. 5)
- Een bachelor van de universiteit moet kunnen kiezen om toe te treden tot de arbeidsmarkt; voor bijvoorbeeld duale masteropleidingen kan tussentijdse uitstroom naar de arbeidsmarkt nuttig zijn. Terugkeer naar het hoger onderwijs voor een masteropleiding moet dan wel worden gestimuleerd.
- Masteropleidingen in het WO bouwen voort op het kennisniveau van de academische bachelor.
- Om de positie van de Nederlandse universiteiten op de internationale onderwijsmarkt te versterken, zal het mogelijk worden voor universiteiten om in de masterfase kwalitatief hoogwaardige opleidingen aan te bieden: de zg. 'topmasters'. Deze opleidingen zullen financieel ondersteund worden, en zijn gericht op een competitieve werving van excellente studenten. Dit heeft betrekking op het beeld dat de minister graag wil schetsen van het hoger onderwijs, namelijk een 'hoogvlakte met toppen'.
- Verbreding van de bachelorfase hoeft niet te resulteren in een hogere studielast voor de masterfase: de laatste zijn op zichzelf staande opleidingen. Voor de cursusduur voor de

masterfase wordt voorgesteld om de huidige cursusduur of studielast als uitgangspunt te nemen, minus de studielast van de bachelorfase. Voor de cursusduur is geen internationale norm, en daarom is er voor de verlenging van de cursusduur volgens het '3+2-model' geen dwingende reden.

Uitgangspunten voor toelating tot de masterfase ⁴:

- *'bachelor- en masteropleidingen zijn zelfstandige opleidingen. Er is dus geen één-op-één relatie tussen de bachelor en masteropleidingen. De overstap verloopt niet automatisch, zoals in de huidige situatie. Daarom moeten voor masteropleidingen eigen instroomeisen worden vastgesteld;*
- *voor studenten van de eigen instelling gelden de instroomeisen van een of meerdere masteropleidingen als ijkpunt voor de eindtermen van de bacheloropleiding. Tot deze masteropleidingen wordt een student op grond van zijn of haar behaalde bachelorgraad direct, dat wil zeggen zonder aanvullende eisen of selectie, toegelaten;*
- *voor studenten van andere instellingen gelden dezelfde instroomeisen, maar de genoten bacheloropleiding sluit daar niet altijd naadloos op aan. Er zal dan op andere wijze moeten worden getoetst of de student voldoet aan de instroomeisen. De instroomeisen zijn voor beide categorieën studenten dus gelijk, maar de wijze van toetsing (bij instroom tot de masteropleiding of bij het bachelorexamen) is verschillend;*
- *bij toelating van studenten van andere instellingen of studenten die na een aantal jaren werkervaring weer een masteropleiding oppakken, kunnen elders verworven competenties meetellen bij de toetsing. Bij toelating van buitenlandse studenten is het gewenst om goed gebruik te maken van het European Credit Transfer System en het diploma-supplement;*
- *toelating tot masteropleidingen kan selectief zijn wanneer sprake is van te weinig capaciteit (een numerus fixus) of wanneer sprake is van een topmasteropleiding. In deze gevallen dienen er in het zelfde domein wel alternatieven te zijn voor studenten met de relevante bacheloropleiding;*
- *selectie is niet bedoeld om in Nederland minder academisch gevormde masters op te leiden. Integendeel, de kennissamenleving vraagt eerder om een grotere deelname. In het recent verschenen Sociaal Cultureel Rapport 2000 is te lezen dat de deelname aan hoger onderwijs in Nederland niet meer dan gemiddeld is.*

Concrete uitwerking

- *Universiteiten en hogescholen bepalen in de onderwijs- en examenregeling (OER) zelf de eisen voor toelating tot masteropleidingen. De instroomeisen kunnen per masteropleiding verschillen, zodat reële differentiatie mogelijk is.*
- *Voor eigen studenten van de universiteit dienen de eindtermen van de bacheloropleiding aan te sluiten op de instroomeisen van een of meerdere masteropleidingen. Hiervan moeten de studenten vooraf op de hoogte zijn.*
- *Voor topmasteropleidingen en masteropleidingen waarvoor een numerus fixus is ingesteld kunnen instellingen aparte selectiecriteria of aanvullende eisen formuleren in de OER.*
- *Voor studenten van andere instellingen geldt dat de instroomeisen en eventuele selectiecriteria voor de masteropleidingen in een toelatingsprocedure worden getoetst. Dit sluit overigens niet uit dat afspraken kunnen worden gemaakt met de betrokken instellingen. Universiteiten kunnen met hogescholen afspraken maken over de eisen voor directe toelating van hbo-bachelors tot de masterfase. Daarnaast kan gedacht worden aan afspraken tussen universiteiten onderling, bijvoorbeeld over afstemming en taakverdeling in de masterfase van bètastudies.*

⁴ In zijn geheel overgenomen uit *Naar een open hoger onderwijs*, p. 12 - 13

- *Voor de toelating tot de masterfase is een afgeronde bacheloropleiding een voorwaarde. Blokkades bij de doorstroom van bachelor- naar masteropleiding, zoals nog niet afgeronde studie-onderdelen, dienen echter zo veel mogelijk te worden beperkt. Ik ga ervan uit dat de instellingen hiervoor praktische oplossingen zullen vinden.'*

Graden en titulatuur

- De afgestudeerde kan zelf kiezen of hij of zij de internationale graad (bachelor / master) wil voeren, of de Nederlandse titel.

Financiering

- Voor de komende jaren neemt de minister het voorstel over van de commissie Rinnooy Kan om een deel van de bekostiging in het WO te relateren aan het aantal afgegeven bachelordiploma's.
- De invoering van het bachelor/ mastersysteem moet 'budgettair neutraal' verlopen, dat wil zeggen dat de bekostiging van de masterfase niet gewijzigd wordt. In het WO zijn verlengde masteropleidingen mogelijk (langer dan 1 jaar), maar de studiefinanciering van het extra jaar komt voor rekening van de instelling.
- Op lange termijn is er wel reden om de bekostigingssystematiek van de masterfase in het WO kritisch te bezien.

1.3 DE SITUATIE AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Het College van Bestuur is van mening dat de discussie over de wijze waarop een bachelor / master-structuur vorm kan krijgen in eerste instantie per faculteit gevoerd dient te worden. Op dit ogenblik zijn er daarom nog geen concrete plannen van het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam met betrekking tot de invoering van de bachelor / master – structuur en wordt er een wat afwachtende houding aangenomen. Vanwege de sterke onderlinge verschillen tussen de faculteiten wordt de invoering van een nieuwe structuur niet met een universiteitsbreed beleid geïntroduceerd. Op bepaalde strategische onderdelen heeft het college echter wel behoefte aan universiteitsbrede afspraken; hier wordt op het ogenblik aan gewerkt. Afstemming binnen de universiteit is van groot belang omdat er uit de plannen vanuit het ministerie een grote vrijheid blijkt voor instellingen om deze nieuwe structuur vorm te geven. Over het beleid aan de UvA is het volgende te zeggen:

Vanaf 1999 is de discussie opgepakt en zijn er meerdere bijeenkomsten en forummiddagen georganiseerd. In februari 2000 is er een notitie van het College van Bestuur verschenen waarin een voorstel wordt gedaan voor het structureren van de bachelor / master - invoering aan de UvA. Hierin wordt aangegeven dat de faculteiten de gelegenheid krijgen (dit is geen verplichting) om programmatische wijzigingen aan te brengen in de bestaande propedeuse- en doctoraalprogramma's om daarmee een model van twee cycli te bewerkstelligen. 'Hierbij dient het academisch vormende gehalte van de universitaire opleiding gewaarborgd te blijven'⁵. Er wordt een aantal kaders aangegeven voor deze initiatieven, waaronder de volgende punten:

- Het handhaven van het propedeuse-examen
- De eerste cyclus is een afgeronde opleiding van drie jaar
- De faculteiten maken zelf de keuze voor een brede of specialistische eerste cyclus
- De faculteiten maken tevens zelf de keuze voor een 1- of 2-jarige tweede cyclus

Er is bovendien een bachelor / master begeleidingscommissie ingesteld, die het College van Bestuur adviseert. Deze commissie bestaat uit zeven personen, waarbij twee studenten zijn inbegrepen. Deze commissie heeft onder andere een inventarisatie gemaakt van de verschillende standpunten per faculteit over de invoering van de bachelor / master structuur. Uit

⁵ *Invoering Bachelor/s Master's structuur aan de UvA*, februari 2000. Notitie CvB

de tussenrapportage van juni 2000 blijkt dat allerm minst een eenduidig advies te destilleren is uit de verschillende manieren waarop er in de faculteiten over dit onderwerp gediscussieerd wordt. 'Zelfs over het punt of er UvA-breed beleid moet zijn, bijvoorbeeld over het tijdstip van invoering of de duur van de Master's-fase, wordt verschillend gedacht (...)' ⁶ staat er in deze tussenrapportage te lezen.

In december 2000 is er een conceptversie van de tweede tussenrapportage van deze begeleidingscommissie verschenen ⁷. Hierin worden vooral aanbevelingen gedaan om over bepaalde knelpunten verder na te denken, zoals een soepele overgang van de bachelor naar de masterfase, selectie voor de masterfase en financiering van langere (tweejarige) masters. Tevens wordt het College van Bestuur geadviseerd om de faculteiten te vragen uiterlijk *september 2003* met de bachelorprogramma's te starten, en met de masterprogramma's voor *het studiejaar 2004/2005*. Andere belangrijke punten:

- De commissie vindt het behouden van het propedeutisch examen in de bachelorprogramma's 'geen noodzaak'.
- Er wordt voor gepleit om faculteiten te vragen duidelijk aan te geven bij het aanmelden van nieuwe of gewijzigde opleidingen waarin de opleiding zich onderscheidt van een opleiding in het HBO.
- In het kader van harmonisering van Europese onderwijssystemen heeft de commissie de voorkeur voor de invoering van een semestersysteem aan de universiteit, wat overeenkomt met de meeste andere universiteiten in Europese landen.

⁶ *Tussenrapportage Bachelor's / master's –structuur*, 19 juni 2000,

⁷ *Tweede tussenrapportage begeleidingscommissie B/M, Tweede Concept-versie*, 1 december 2000

Tweede hoofdstuk: discussies

Dit hoofdstuk, dat een verzameling is van bijdragen van een aantal personen, is bedoeld om inzicht te krijgen in de verschillende posities en meningen met betrekking tot de invoering van de bachelor / master structuur.

Het Onderzoeksbureau heeft voor dit tweede hoofdstuk om te beginnen een viertal thema's vastgesteld die belangrijk zijn in de discussie rond de bachelor / master structuur. Deze thema's zijn:

- het onderscheid HBO / WO
- het selectiemoment voor de masterfase (de bachelor als uitstroommoment?),
- de invulling van de bachelor: breed of diep?
- de financiën (de studiefinanciering van de bachelor / masterfase)

Vervolgens zijn er verschillende mensen aangeschreven die vanuit hun activiteiten blijf hebben gegeven van interesse in deze onderwijsvernieuwing. Dit kunnen zowel studenten, docenten als 'experts' zijn. Per brief werden deze mensen uitgenodigd om een korte bijdrage op persoonlijke titel aan dit handboek te leveren. Per persoon is één thema voorgesteld als onderwerp voor de bijdrage en bij elk thema zijn enkele vragen geformuleerd als leidraad voor het schrijven van het stukje.

De opzet van dit hoofdstuk is als volgt: in iedere paragraaf staat één van de genoemde thema's centraal. Er wordt een korte introductie gegeven met betrekking tot het centrale onderwerp, en bovendien worden de vragen weergegeven die de stukjesschrijvers zijn voorgelegd. Hierop volgen de verschillende bijdragen van de stukjesschrijvers met betrekking tot het thema. Deze bijdragen zijn, afgezien van enige veranderingen in de lay-out, geheel ongewijzigd overgenomen.

2.1 EERSTE THEMA: HET ONDERSCHIED HBO / WO

Een van de meest in het oog springende verschillen tussen het onderwijs in Nederland en dat in de rest van Europa is "ons" geïnstitutionaliseerde verschil tussen HBO en Universiteit. Ondanks het vergelijkbaarheidsideaal in de Bolognaverklaring, wil de minister in Nederland de scheiding tussen hogeschool en universiteit, en daarmee het 'binaire stelsel', laten bestaan.

Zoals onder andere bleek uit de 'Annotatie bij ondertekening Bologna Verklaring' van de minister (zie §1.1) moet bijvoorbeeld het onderscheid in de titulatuur tot uitdrukking komen. Bovendien moet het HBO de masteropleidingen, in tegenstelling tot het WO, geheel zelf bekostigen. Een wisselwerking tussen HBO en WO wordt echter wel gestimuleerd, omdat een HBO-bachelor in principe toegang geeft tot een WO-master. Het HOOP 2000 staat bovendien ook fusies op bestuurlijk niveau toe.

Deze tegenstrijdigheden roepen o.a. de volgende vragen op:

- *Wat zullen de effecten zijn van de Bachelor/Master-structuur op het binaire stelsel? En wat is wenselijk?*
 - *Hoe zal het onderwijs er uit zien wanneer er ook een inhoudelijke fusie tussen HBO en WO ontstaat?*
 - *Is een eventueel driestromen model (een beroepsvariant, een onderzoeksvariant en een mengeling) bevorderlijk voor het onderzoeksgerichte aspect van een universitaire opleiding?*
- In hun bijdragen zullen E.M.d'Hondt (voorzitter van de VSNU, de branche-organisatie van de veertien Nederlandse universiteiten), D.F. Westerheijden (projectleider Onderzoek Kwaliteitszorg aan het Centre for Higher Education Policy Studies, Universiteit Twente), J.F.M.J. van Hout (hoogleraar Onderwijskunde aan de UvA en rector van het samenwerkingsinstituut 'Universiteit en Hogeschool Amsterdam' (UHA) van de UvA en de HvA), op deze vragen ingaan.*

Eigen identiteit basis voor goede samenwerking

Bijdrage van E.M. d'Hondt

De universiteiten en hogescholen zijn zich volop aan het voorbereiden op de invoering van de bachelor-masterstructuur. De ingrijpende herziening waar ons hoger onderwijs voor staat biedt kansen voor de ontwikkeling van een meer op maat gesneden onderwijsaanbod, gemakkelijke doorstroom tussen universiteiten (ook van en naar buitenlandse), van hogescholen naar universiteiten en mogelijkheden voor levenslang leren. Het streven naar internationale transparantie geeft het Nederlandse hoger onderwijs prima mogelijkheden om haar hoge niveau wereldwijd nog krachtiger op de kaart te zetten. Universiteiten en hogescholen moeten dat samen bewerkstelligen.

Het onderscheid tussen wetenschappelijk en beroepsgericht hoger onderwijs is een wezenskenmerk van ons stelsel. Beide onderwijstypen voorzien op eigen wijze in de maatschappelijke behoefte aan hoger opgeleiden. Het wetenschappelijk onderwijs richt zich primair op waarheidsvinding, het hoger beroepsonderwijs op het vinden van een beroepsomgeving. Het Nederlandse onderwijssysteem heeft niet alleen in het hoger onderwijs een binair karakter. Ook het voortgezet onderwijs is binair van aard. Recente ontwikkelingen bevestigen en versterken de opbouw van het systeem: de invulling van de vernieuwde tweede fase in de havo bevat duidelijke standaarden en eindtermen die voorbereiden op de hogere beroepsopleidingen. De standaarden en eindtermen van het vwo sluiten aan op het wetenschappelijk onderwijs.

Academische plicht

In het wetenschappelijk onderwijs komt er een twee cycli model, bestaande uit een bachelorfase en een masterfase. Universitaire studenten volgen straks eerst een bacheloropleiding van drie jaar, daarna stromen zij door naar de masteropleiding. Het wo-bachelordiploma is een tussendiploma, het einddoel is het wo-masterdiploma. Na het universitaire bachelorexamen kan een student straks kiezen voor een masteropleiding aan de eigen instelling of aan een andere Nederlandse of buitenlandse universiteit. Het blijft daarnaast mogelijk voor universiteiten om ongedeelde wo-opleidingen in stand te houden, 'bijvoorbeeld voor studies die ook in andere Europese landen vooralsnog buiten de bachelor-master structuur lijken te vallen', aldus minister Hermans.

Minister Hermans stelt verder dat een wo-bachelor er ook voor moet kunnen kiezen om, bijvoorbeeld via een duaal traject, toe te treden tot de arbeidsmarkt. De universiteiten erkennen dat deze keuze mogelijk is, maar zien de wo-bachelorfase veel meer als een voorbereiding op de wo-masterfase. De universiteiten beschouwen het als hun academische plicht om studenten te stimuleren dat zij na het behalen van een bachelordiploma direct doorgaan naar de masterfase. De waarde van een academische opleiding komt voor maatschappij en werkgevers het beste tot zijn recht als zij ook volledig is afgerond. De hbo-bachelor, daarentegen, is een zelfstandige graad, waarmee afgestudeerden de arbeidsmarkt op gaan.

Behoeftte aan twee typen afgestudeerden

Afgestudeerden van zowel hbo- als wo-opleidingen vinden in de maatschappij werkgevers die reeds lange tijd gewend zijn aan Nederlandse hoger opgeleiden met hetzij een hbo-, hetzij een wo-kwalificatie. Academics richten zich in de eerste plaats op waarheidsvinding. Ze onderscheiden zich van andere hoger opgeleiden door hun analytisch vermogen en kritische geest. Voor het wetenschappelijk onderwijs geldt de voorwaarde dat het bij uitstek wordt aangeboden in een context van wetenschappelijk onderzoek en in een cultuur van academische vorming. Het onderwijs aan de hogescholen is vooral gericht op het behalen van beroepskwalificaties. Minister Hermans zegt hierover in zijn notitie 'Naar een open hoger onderwijs': 'In de regel zal de hbo-bachelor uitstromen naar de arbeidsmarkt. Dit vormt een sterk punt van de huidige hbo-opleidingen en dat moet behouden blijven.'

De werkgevers hechten duidelijk belang aan deze instroom van verschillende aard en verlangen dan ook dat de hogescholen en universiteiten ieder blijven doen waar ze goed in zijn. De vraag naar hoog opgeleide werknemers zal in onze kenniseconomie alleen maar toenemen, zowel de vraag naar beroepsgeoriënteerde als naar academisch georiënteerde hoger opgeleiden. Werkgeversvereniging VNO-NCW heeft in het kader van de advisering over het ontwerp-HOOP 2000 en ook recentelijk in haar reactie op de notitie van Minister Hermans over de invoering van een bachelor-master structuur in Nederland duidelijk gepleit voor handhaving van het programmatisch onderscheid tussen hbo- en wo-opleidingen omdat dit uitstekend aansluit op de arbeidsmarkt.

Programmatische binariteit

Universiteiten zullen de programmering van hun opleidingen zodanig inrichten dat iedere wo-student verzekerd is van tenminste één mastertraject dat aansluit bij de door hem of haar gevolgde bachelorfase. De universiteiten zijn van oordeel dat, met het oog op instroom in de masterfase van studenten van andere opleidingen, vanuit het buitenland en vanuit het hbo, instroomeisen een wezenlijk onderdeel zijn van een bachelor-master structuur. Juist op dit punt biedt de nieuwe structuur een duidelijke meerwaarde ten opzichte van de huidige. Die meerwaarde kan alleen maar gerealiseerd worden als er sprake is van heldere instroomeisen en van adequate en tijdige voorlichting daarover. Daar zullen de universiteiten dan ook zorg voor dragen.

Van groot belang is dat de invoering van het nieuwe bachelor-masterstelsel ook daadwerkelijk leidt tot de beoogde transparantie voor de hoger onderwijsinstellingen, aanstaande studenten,

werkgevers en het buitenland. In dat verband moeten er nog wel enkele knopen door Minister Hermans en de hoger onderwijsinstellingen worden doorgesneden. Minister Hermans handhaaft de binariteit, maar niet meer langs de lijn van de instellingen, zoals nu het geval is, maar tussen onderwijsprogramma's. Programmatische binariteit dus. Iedere instelling mag academische en beroepsopleidingen aanbieden. Dat opent de weg voor allerlei vormen van samenwerking, federatieve verbanden en fusies. Of dat een heilzame weg is, is op voorhand niet te zeggen, maar het biedt onmiskenbaar kansen.

Internationale herkenning en erkenning diploma's

Om de mobiliteit van studenten en afgestudeerden te bevorderen moeten de opleidingen internationaal vergeleken kunnen worden. Dat vergemakkelijkt de wederzijdse herkenning en erkenning van diploma's. Hermans geeft bij de invoering van het nieuwe stelsel daarom terecht prioriteit aan kwaliteitsborging van de opleidingen. Een deugdelijke bachelor-masterstructuur vereist allereerst een goed doordacht en op internationale leest geschoeid accrediteringsstelsel met zorgvuldig vastgelegde standaarden en eindtermen. De universiteiten zullen de standaarden per vakgebied opstellen. Vervolgens stelt een accrediteringsorgaan de standaarden vast.

Overigens blijven de titels meester, doctorandus en ingenieur in het wo bestaan. De afgestudeerde kiest zelf of hij de internationale graad of de Nederlandse titel wil voeren. De graden bachelor en master of 'arts' en 'science' zijn gereserveerd voor wo-afgestudeerden. Voor het hbo zal de minister het hbo-veld vragen een voorstel te doen voor een beperkt aantal herkenbare, beroepsgerichte graden.

Samenwerking universiteiten en hogescholen

Het hoger beroeps- en universitair onderwijs zijn de ogen in het hoger onderwijsgezicht. Slechts in het land der blinden is éénoog koning. Juist daarom moet het onderscheidend karakter inzichtelijk blijven. En als sceptici zeggen dat de verschillen vervagen, dan zal het hoger onderwijs dit moeten beantwoorden met een sterkere profilering van de twee onderwijstypen. Blijkbaar is het profiel van de universiteiten toch niet zo scherp als we zelf denken. De vraag moet niet zijn waar een opleiding ondergebracht is, maar aan welke oriëntatie behoefte is: aan een academische of aan een beroepsgerichte. Een eigen identiteit van beide onderwijstypen is de basis voor goede samenwerking. En er is meer dan voldoende plaats voor allebei.

Bachelors, Masters en het binaire stelsel van hoger onderwijs

Bijdrage van Don F. Westerheijden

In Nederland zullen in de komende jaren aan universiteiten en hogescholen bachelor en master graden worden ingevoerd. De belangrijkste reden daarvoor is de internationale herkenbaarheid van Nederlandse diploma's, gestimuleerd door de Bolognaverklaring. Daarin verklaren immers alle ondertekenaars in hun land een tweefasestructuur in het hoger onderwijs in te willen voeren met een eerste fase van ten minste drie jaar (algemeen in het Engels als bachelor's aangeduid) en daarna een tweede fase die tot een master of doctoraat moet leiden. Het zou ook kunnen dat het doctoraat pas een derde fase is—helemaal duidelijk is de tekst van 'Bologna' daar niet over, maar dat is in de discussies over herstructurering van het hoger onderwijs in de 29 Europese landen nauwelijks een onderwerp. De discussie richt zich—niet alleen, maar zeker ook in Nederland—op de bachelor en master fasen en de consequenties daarvan.

De politieke stand van zaken omtrent bachelor, master en de bijbehorende kwaliteitszorg ontwikkelt zich snel; wat hier vandaag geschreven staat, kan binnenkort alweer verouderd zijn. Laat mij toch een poging wagen.

Tegen de zomer van 2000 publiceerde de Commissie-Rinnooy Kan een voorstel dat gedragen werd door zowel de universitaire als de hogeschoolwereld. De commissie heeft daarbij een aantal pragmatisch verantwoorde keuzes gemaakt. Jammer is dat de Commissie geen analyse maakte van de verreikende gevolgen van haar voorstel voor het Nederlandse hogeronderwijsstelsel, want de Commissie-Rinnooy Kan liep met een grote boog om de discussie over de rolverdeling tussen hogescholen en universiteiten heen. Deze is in haar voorstel niet helder en dat wordt niet opgelost met de introductie van bachelor- en mastergraden.

Het onderscheid tussen bachelors en masters binnen het HBO is duidelijk. In beginsel verandert er niet veel: de huidige opleiding wordt beloond met de bachelorgraad en dat is een volwaardige opleiding met de bedoeling dat de bachelor ermee de arbeidsmarkt opgaat. Eventueel kan deze, bijvoorbeeld na ettelijke jaren beroepservaring, een masteropleiding van een hogeschool of universiteit gaan volgen. Zo krijgt het principe van levenslang leren vorm. Hbo-instellingen hebben de U-bochtconstructie met een buitenlandse universiteit niet meer nodig om de mastertitel te mogen verlenen. Mooi. Maar de Hbo-masteropleidingen worden naar de ideeën van de Commissie-Rinnooy Kan niet, zoals die van de universiteiten, bekostigd door de overheid. Terecht plaatst de HBO-raad bij die ongelijke behandeling een kritische kanttekening. Hierover is het laatste woord nog niet gesproken, maar voor voorspellingen is het mij te vroeg.

Vele universiteiten willen, schijnt het, het bachelordiploma alleen zien als een tussenstap na drie jaar; niet meer dan een andere naam voor het kandidaats. Van studenten wordt verwacht dat zij na hun bachelor direct doorgaan met een masteropleiding. Alleen een master's ziet de Commissie-Rinnooy Kan als een afgeronde wetenschappelijke opleiding. Als universiteiten het bachelordiploma alleen als administratieve tussenstap zien, zullen zij de studenten waarschijnlijk niet goed prepareren voor de vrije keuze tussen (onmiddellijk) doorstuderen of (eerst) werken. Anderzijds wordt de toegang tot masteropleidingen beperkt doordat de opleiding studenten kan selecteren. Er is dus geen garantie dat een bachelor kan doorstuderen, aan de eigen of een andere hogeronderwijsinstelling. Het introduceren van selectie is in het egalitaire Nederland niet minder dan een cultuuromslag. Wel spreekt de Commissie-Rinnooy Kan van een 'serieuze zorgplicht' die de universiteit voor de eigen studenten zou hebben. Stroom alle universitaire bachelors door naar een masteropleiding, dan dreigen Deense toestanden: daar werd de invoering van een bachelorgraad oorspronkelijk een mislukking, omdat het slechts een administratief tussenmoment was. Deze vormgeving van de bachelorfase is een halfslachtige keuze en leidt tot een verwatering van het bachelor-mastersysteem binnen de universiteiten, wat Nederland tot een Europese risee zou maken, of tot kostbare 'outplacementbureaus' om in de eigen instelling afgewezen bachelors ergens in het land (of in Europa?) aan een masteropleiding te helpen. Ook universitair afgestudeerden moeten volgens mij het behalen van een of meer mastergraden gaan zien als aanvullende vorming in het kader van levenslang leren.

De halfslachtige bachelor aan de universiteit gaat ook in tegen de bedoeling van de Bolognaverklaring die aan de hele bachelor-masterbeweging ten grondslag ligt. Die stelt namelijk dat de bachelorgraad geschikt moet zijn voor de Europese arbeidsmarkt. Bij de huidige conjunctuur is overigens te verwachten dat een aanzienlijk deel van de studenten met zo een bachelordiploma wil gaan werken. Universitaire bachelors zullen op de arbeidsmarkt moeten concurreren met de vierjarige Hbo-bachelors; dan kunnen zij maar beter welbeslagen ten ijs komen. Groot-Brittannië bewijst dat afgestudeerden met een driejarige universitaire bacheloropleiding in de 'kenniseconomie' zeer worden gewaardeerd. Het zal voor de Nederlandse arbeidsmarkt alleen even wennen zijn.

Het advies van de Commissie-Rinnooy Kan betekent op termijn voor wat betreft bachelors en masters het einde van het 'binaire' hogeronderwijsbestel met zijn strikte onderscheid tussen universiteiten en hogescholen—alleen het promotierecht, voor de doctorsgraad (Ph.D.), blijft aan de universiteiten voorbehouden. Voor de fijnproevers zijn er verschillende benamingen voor hogeschoolbachelors (B.Ed. of B.Eng., bijvoorbeeld) en die van universiteiten (alleen B.A. en B.Sc.). Niet het karakter of de inhoud van de opleiding of de competenties van de afgestudeerden bepalen de details van de titel, maar het instituut (hogeschool of universiteit) dat het diploma afgeeft. Voor de buitenstaander en voor de Europese arbeidsmarkt is dit praktisch niet te volgen; het gegoochel met titels en instellingen zal op termijn betekenisloos worden. De plannen van minister Hermans van Onderwijs voor de accreditatie van de nieuwe opleidingen, in juli 2000 aan de Tweede Kamer gestuurd als 'Keur aan kwaliteit', bevestigden de keuze van de Commissie-Rinnooy Kan: opleidingen van universiteiten en van hogescholen zouden apart geaccrediteerd gaan worden.

Met deze verschillende titels wordt, vooral in de masteropleidingen, de schijn opgehouden dat alle hogeschoolopleidingen per definitie 'beroepsgericht' zijn en alle universitaire opleidingen 'academisch'. Met name aan de universitaire zijde klopt dit niet: naast de al eeuwen bestaande 'academische beroepsopleidingen' tot arts, advocaat, enzovoorts, hebben zij in de laatste decennia allerhande nieuwe opleidingen opgezet om studenten (lees: inkomsten) te trekken die veeleer gericht zijn op professionele beroepsuitoefening dan op voorbereiding tot zelfstandig academisch onderzoek. Bovendien zijn her en der al combinatie-opleidingen van HBO en wetenschappelijk onderwijs gestart. Met dat alles is niets mis, maar de variatie in aard van de opleidingen binnen zowel universiteiten als hogescholen dient erkend te worden, ongeacht de naam die boven de poort van de onderwijsinstelling staat. In de meest recente uitingen van het Ministerie van OCenW (wij schrijven november 2000), is die omslag gemaakt: niet langer gaat het om de naam boven de poort, maar om het karakter van de opleiding. Prachtig! Zo sluit Nederland aan bij allang bestaande praktijken in de VS en in Groot-Brittannië alsmede bij de nieuwe (door Sorbonne- en Bologna-verklaringen geïnspireerde) *Akkreditierungsrat* in Duitsland.

Het blijft een precaire zaak om in de toekomst van het Europese hogeronderwijslandschap te willen kijken met het uitvoeringsproces van 'Bologna' nog in de steigers; er vinden allerlei projecten en congressen plaats met het oog op beïnvloeding van de conferentie in Praag, mei 2001, waarin meer duidelijkheid zou moeten ontstaan. Idealiter zie ik in Nederland—en de rest van Europa—een ontwikkeling naar bacheloropleidingen die breder van opzet zijn dan de huidige, zoals onder anderen ook Linda de Greef en Bert de Reuver bepleitten in 'Laat het hoger onderwijsbestel los' (*NRC Handelsblad*, 29.8.2000). Een reden daarvoor is dat de meeste hogeronderwijsinstellingen hun studenten regionaal rekruteren en hen als bachelors moeten prepareren voor een arbeidsmarkt met Europese relevantie alsmede voor vervolgoopleidingen die niet noodzakelijk aan de eigen instelling te vinden zijn. Want in de masteropleidingen zie ik ruimte voor specialisatie en rekrutering op Europese schaal: studenten die in de eerste drie of vier jaar goed om zich heen hebben gekeken, zullen niet meer haast automatisch de meest nabije vervolgopleiding kiezen, maar een die het best bij hun carrière- of ontwikkelingsperspectief past. Mobiele carrières en levenslang leren zullen die trend nog versterken. Hogeronderwijsinstellingen kunnen prestige (en inkomsten) ontlenen aan zulke topopleidingen.

Vanzelfsprekend zal zo een 'Europabrede toppositie' niet haalbaar zijn voor alle hogeronderwijsinstellingen en evenmin voor alle studenten. Er blijft ruimte voor regionale markten. En daarom ook voor een zekere specialisatie van bacheloropleidingen. Te meer, waar diverse hogeronderwijsinstellingen dicht bijeen zijn gevestigd in grootstedelijke gebieden: daar zijn genoeg studenten om binnen een regio meer praktisch gerichte en meer onderzoeksgerichte initiële opleidingen naast elkaar te laten bestaan. Waar—in economische

termen—de studentenvraag niet groot en gevarieerd genoeg is om zulke specialisatie haalbaar te maken, zullen nog bredere, qua karakter gemengde opleidingen de enige levensvatbare optie zijn. Een strikt gescheiden binair stelsel past bij een dergelijke ontwikkeling niet.

Ik twijfel er niet aan dat de komende jaren voor de ontwikkeling van het hoger onderwijs hoogst interessant zullen worden. Toekomstige generaties studenten zouden wel eens met een andere keuzeproblematiek voor 'welke studie en waarom?' kunnen worden geconfronteerd dan de huidige. Maar 'interessante tijden' kunnen evengoed een vloek als een zegen zijn voor wie ze moet doormaken. Mits er voldoende ruimte wordt gegeven aan nieuwe ideeën, *kan* er van bachelor- en masterstudies veel moois worden gemaakt.

Ba/ma-structuur en het binaire stelsel

Bijdrage van Hans van Hout

Inleiding

De minister heeft de Bologna-verklaring onderschreven met de expliciete handhaving van het binaire stelsel. Ook in zijn recente nota 'Naar een open hoger onderwijs' blijft dit een van de belangrijke structuurkenmerken. Dit stelt specifieke eisen aan de nadere invulling van de Ba/Ma-structuur. Of positiever gesteld, het kan tot nieuwe mogelijkheden in ons hoger onderwijs leiden. In deze bijdrage zullen we op enkele nieuwe kansen ingaan.

Opmerkelijk is, dat de minister de invoering van de Ba/Ma-structuur nu ook expliciet aangrijpt om naar meer keuzemogelijkheden voor studenten te streven. Instellingen zouden hieraan o.a. een bijdrage kunnen leveren door de barrières voor doorstroom van hbo naar wo en omgekeerd te slechten.

Binariteit van opleidingen aanscherpen

Kernpunt in ons betoog voor institutionele samenwerking van wo- en hbo-instellingen is altijd geweest, dat de binariteit van de opleidingen centraal dient te staan en niet de binariteit van de instellingen. De minister heeft deze lijn nu ook expliciet gekozen. In de accreditatie en registratie gaat het steeds om de kenmerken en identiteit van de opleidingen, niet om de kenmerken van de aanbiedende instelling.

De nieuwe structuur kan dan ook goed worden aangegrepen om de identiteit van de opleidingen aan te scherpen. Het valt op, dat er veel landelijk overleg is binnen sectoren, maar wel gescheiden voor wo en hbo. Identiteit van een opleiding, met name van de nieuwe wo-ba's en wo-ma's, kan ook heel goed worden aangescherpt door deze trajecten naast overeenkomstige hbo-opleidingen van diezelfde sector te leggen. Dat kan op landelijk, maar ook op lokaal niveau.

Er is ook voldoende reden om naar aanscherping te streven. Waarin bestaat bijv. straks het verschil tussen een wo-ba 'pedagogiek' en een hbo-ba 'pedagogiek'? Of tussen een wo-ba 'informatica' en een hbo-ba 'hogere informatica', een wo-ba 'bedrijfseconomie' en een hbo-ba 'bedrijfseconomie' of een wo-ba 'communicatie' en een hbo-ba 'communicatie'. Deze lijst kan moeiteloos verder uitgebreid worden en zal vermoedelijk nog langer worden door diverse nieuwe bachelor- en master-opleidingen, nieuwe major en minor-combinaties etc. Voor de insiders zal het wel duidelijk zijn, maar voor de aankomende student, de docenten in het voortgezet onderwijs en voor de afnemende markt zal er straks geen touw meer aan vast te knopen zijn, als de verschillen niet aangescherpt worden en helder gecommuniceerd. Ook een accreditatieraad kan dit probleem niet oplossen, wel signaleren. Beter is het trouwens als de instellingen hun verantwoordelijkheid hierin oppakken voordat de accreditatieraad het probleem expliciet op tafel legt.

Ik pleit er voor, dat VSNU en HBO raad gezamenlijk sectoroverleg op gang brengen met als doel een helder aanbod van opleidingen tot stand te brengen. Dat zou ook het kader moeten zijn om overlap in mastertrajecten beperkt te houden, want daarin kan de onduidelijkheid (op termijn) nog aanzienlijk groter worden dan in de ba-trajecten. Als de binariteit van instellingen steeds minder relevant wordt, geldt dat zeker voor overkoepelende organisaties en structuren die daarop zijn gebaseerd.

Schoolloopbaanmanagement ingrijpend aanpassen

a. voorlichting

Ook als het aanbod van opleidingen helder is gestructureerd zijn we er nog niet. Er zijn zowel in de voorlichting als in de begeleiding van studenten veel nieuwe zaken aan de orde. Op de eerste plaats dient de voorlichting naar het voortgezet onderwijs aangepast te worden. Het aantal mogelijke trajecten binnen het hoger onderwijs wordt aanzienlijk uitgebreid. Er zijn immers vele mastertrajecten mogelijk na een wo- of hbo-bachelor. Dus wie een bepaald eindniveau in een bepaalde sector wil behalen, kan straks meerdere wo- en hbo-bachelortrajecten volgen. De voorlichting over de mastertrajecten zou zich niet alleen moeten richten op de ba-gediplomeerden, maar ook op de leerlingen in het voortgezet onderwijs. Scholen van VO zouden er op moeten toezien, dat de voorlichting ook duidelijk maakt wat het echte verschil is tussen de hbo- en wo-trajecten. Als de identiteit van de opleidingen is aangescherpt (zie boven) mag van voorlichters uit wo of hbo verwacht worden dat ze het gehele veld voor het voetlicht kunnen brengen.

b. de verwijzende functie

Ook adequate en eerlijke voorlichting zal niet kunnen voorkomen, dat veel (maar hopelijk minder dan nu) eerstejaars studenten er na enkele maanden achterkomen, dat ze toch de verkeerde keuze hebben gemaakt. De propedeusefuncties dienen volgens de minister ook in het wo te worden gehandhaafd. Met de selectie en oriëntatie zal dat wel meevallen. Maar zoals

ieder weet, wordt er vrijwel nergens iets ondernomen op de verwijzende functie. Ook het bindend studieadvies in het hbo is eerder selecterend dan verwijzend. Uiteraard is hier geen sprake van massale onwil, maar eerder van massale onmacht. Toch moeten we er nu echt iets van gaan maken. Ik heb twee suggesties. Op de eerste plaats denk ik, dat opleidingen dit alleen op een zinvolle manier kunnen doen door de verwijzing te richten op een beperkte set opleidingen, bijv die van een bepaalde (hbo- en wo-) sector of opleidingen die in de regio of bij een partner-instelling worden aangeboden. Slechts door een beperking aan te brengen, kan men voldoende op de hoogte zijn en blijven van de kenmerken van de opleidingen waarnaar men verwijst. Op de tweede plaats zou de verwijzing niet alleen op behaalde cijfers of studiepunten gebaseerd moeten zijn, maar ook op een breder beeld van de kwaliteiten van de student. Dit veronderstelt een intern studentgeoriënteerd beleid. Dat lijkt mij een taakgebied, dat niet alleen aan studieadviseurs kan worden overgelaten. De docent als studentbegeleider zal m.i. terug moeten komen in het hoger onderwijs. Het vergroten van de keuzemogelijkheden vereist maatwerk in de advisering. Een onderwerp dat hoog op de prioriteitenlijst zou moeten komen.

c. wederzijdse doorstroming

Een belangrijk nieuw onderwerp wordt de wederzijdse (hbo en wo) doorstroming van bachelors naar master-opleidingen. Een bekend verschijnsel is uiteraard de doorstroming van hbo-bachelors naar wo-opleidingen, maar het karakter hiervan zal fundamenteel veranderen. De hbo-bachelor zal niet meer aan alle vereisten van het huidige wo-programma hoeven te voldoen, maar 'slechts' aan de instroomeisen van een bepaald wo-master. De bestaande doorstroomprogramma's en -eisen dienen dus ofwel te vervallen of grondig te worden herzien. De vraag die gesteld moet worden is, of een bepaalde hbo-bachelor de eindtermen van het specifieke master binnen de gestelde opleidingsduur kan voltooien. Daarbij moet m.n. een inschatting gemaakt worden van de zgn. 'elders verworven competenties' (in vakjargon de evc's). Dit wordt een relevante taak als de hbo-bachelor enige jaren werkervaring heeft opgedaan op het terrein van de betreffende master-opleiding. Duidelijk is, dat de wo-masters een meer heterogene instroom (ook van wo-bachelor's) zullen krijgen, dan thans in de doctoraal specialisaties het geval is. Met de bestaande toelatingscriteria zal men dus niet uit de voeten kunnen.

Doorstroming van wo-bachelors naar hbo-masters zal een nieuwe fenomeen worden. De studiefinanciering zou dit niet moeten belemmeren. Het ligt voor de hand dat het hbo mastertrajecten zal aanbieden die werkervaring vragen, dan wel dual van karakter zijn. Zeker deze laatste vorm kan voor wo-bachelors aantrekkelijk zijn als start voor een loopbaan op de arbeidsmarkt. Ook in deze sector is adequate voorlichting en klantgerichte verwijzing aan de orde.

d. uitwisseling van modules

Tenslotte zou ik er voor willen pleiten, dat zowel in hbo-bachelor en wo-bachelor-opleidingen ruimte wordt geboden aan studenten om modules te volgen aan opleidingen van de andere zijde van het binaire stelsel. Voor een aantal hbo-studenten is een theoretische verdieping een welkome aanvulling in de hbo-opleiding. Voor wo-studenten kan een professionele toepassing (bijv. in de kunstensector) een verrijking van de studie betekenen. Soms kan dit bereikt worden door de vrije keuzeruimte daarvoor te benutten, maar soms zal men dit ook via een 'honoursprogramma' (dus door extrastudielast) kunnen realiseren. De binariteit van de opleidingen mag en hoeft geen barrière zijn voor de optimalisering van de keuzemogelijkheden van individuele studenten (een argument voor invoering van vouchers of modulendifinanciering!). Door dergelijke combinaties kunnen hbo-ba-studenten zich beter voorbereiden op wo-masters en wo-ba-studenten op hbo-masters. Uiteraard moeten aan studenten die in modules instromen ingangseisen worden gesteld, maar dat zal men voor de zgn. 'eigen' studenten ook moeten doen.

Ter afsluiting: samenwerking HBO-WO

Zoals betoogd zal de invoering van de Ba/Ma-structuur in het Nederlandse hoger onderwijs door de handhaving en aanscherping van het binaire karakter van de opleidingen ingrijpende consequenties moeten hebben voor het opleidingsaanbod en voor het schoolloopbaanmanagement. Opleidingen en instellingen zullen daarvoor juist veel meer over de scheidingsmuur heen moeten kijken. Intensieve en zelfs institutionele samenwerking van wo- en hbo-instellingen is m.i. noodzakelijk om de ambities die de nieuwe structuur impliceert, te kunnen realiseren. Het belang van de binariteit van de instellingen van hoger onderwijs zal afnemen. Vanuit die optiek kan het wenselijk zijn nieuwe institutionele arrangementen tot ontwikkeling te brengen. Dat is primair in het belang van de kwaliteit van het onderwijs en van de student.

Toekomstgericht opleiden: Duaal leren in de bachelor- en masterstructuur

Bijdrage van Bert de Reuver

'Het vormgeven van aparte masteropleidingen in het wetenschappelijk onderwijs heeft een aantal belangrijke voordelen. In de eerste plaats wordt een nieuw instroommoment gecreëerd, waarmee flexibel kan worden ingespeeld op bijvoorbeeld de behoefte aan leven lang leren op latere leeftijd, zij-instromers met een hbo-bachelor of internationale mobiliteit. Ten tweede bieden aparte masteropleidingen meer ruimte voor inhoudelijke en onderwijskundige differentiatie. Gedacht kan worden aan aparte trajecten als duale leerwegen (...).' 'Een wo-bachelor zal er echter ook voor moeten kunnen kiezen om toe te treden tot de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld via een duaal traject.'

Deze twee passages uit de notitie *Naar een open hoger onderwijs* van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (november 2000) tonen dat duaal leren een plaats heeft gekregen in het denken over de inrichting van het toekomstig academisch onderwijs. Dat is opmerkelijk. Allereerst omdat de minister hiermee aangeeft dat hij perspectief ziet in academisch duaal leren en daarmee vooruitloopt op het debat in de Tweede Kamer in het voorjaar 2001 over de structurele invoering van duaal leren. Maar het is vooral frappant, omdat het laat zien dat de invoering van duaal leren veel sneller is gegaan dan werd verwacht. Immers, pas sinds 1998 staat het op de academische agenda en wordt er op Nederlandse universiteiten – schoorvoetend en op bescheiden schaal - mee geëxperimenteerd.

Wat is academisch duaal leren en op welke wijze kan het een verrijking zijn van het onderwijsaanbod binnen het Bachelor/Master systeem?

Duaal Leren

De invoering van duale leertrajecten is een van de manieren om de wens naar grotere variëteit en flexibilisering van leerwegen te concretiseren, die door zowel *HOOP 2000* als *Naar open hoger onderwijs* wordt bepleit. Duale opleidingen moeten daarom alleen dan als variant ontwikkeld worden, wanneer zij wezenlijk iets toevoegen aan het onderwijsaanbod. Belangrijk is dat duale leertrajecten in de toekomst worden aangeboden naast andere leertrajecten met een duidelijk profiel, zodat een onderwijsaanbod ontstaat dat is toegesneden op de verschillende vaardigheden en studiedoelen van verschillende groepen studenten.

Op basis van de evaluatie van de experimenten met duaal leren neemt de Tweede Kamer in voorjaar 2001 een beslissing over de structurele positie van duaal leren in het academisch onderwijs. De lopende duale trajecten zijn gebaseerd op artikel 7.7a van de WHW waarin is vastgelegd dat de minister universiteiten kan toestaan opleidingen duaal in te richten. Toestemming verleent de minister uitsluitend indien de duale opleiding :

'a. een voldoende wetenschappelijk gehalte bezit;

- b. bijdraagt aan de ontwikkeling van het stelsel van hoger onderwijs, en
- c. voorziet in een maatschappelijke behoefte.’ (7.7a)

De experimenten met duaal leren op Nederlandse universiteiten vanaf 1998 waren gericht op de implementatie van duaal leren in de doctoraal structuur. Deze implementatie is doorkruist door het versnelde tempo van invoeren van de nieuwe Bachelor- en Masterstructuur. Op bijna alle universiteiten worden de resultaten van duaal leren daarom vertaald naar de Bachelor- en Masterstructuur, waarbij men zich vooral lijkt te richten op het ontwikkelen van zogeheten duale of professionele masters.

Academische vorming

Net als alle overige universitaire opleidingen, dient een universitair duaal leertraject te voldoen aan de eis van ‘een voldoende wetenschappelijk gehalte’.

Nu is er veel miscommunicatie over wat onderscheidend zou moeten zijn voor universitair onderwijs. Enigszins symptomatisch voor deze oriëntatiecrisis is dat notities als *HOOP 2000* en *Naar een open hoger onderwijs* er niet in slagen een eenduidig criterium te formuleren dat ondubbelzinnig onderscheidt tussen universitair onderwijs en hoger beroepsonderwijs. Zo staat in *HOOP 2000* te lezen: *‘Het hoger beroepsonderwijs levert, mede dankzij een nauwe relatie met de beroepspraktijk, breed inzetbare professionals af, die bijdragen aan de innovatie en professionalisering van die beroepspraktijk. De universiteiten hebben naast onderwijs en onderzoek van oudsher ook een belangrijke maatschappelijke en culturele functie. Karakteristiek voor het wetenschappelijk onderwijs is de brede academische vorming van studenten. Deze wordt gevoed doordat het onderwijs plaatsvindt in een front-van-wetenschap-omgeving.’* Kortom: het HBO levert gekwalificeerde professionals af terwijl universitair geschoolden worden getypeerd naar de entourage waarin ze hebben gestudeerd. Maar het kan nog schimmiger. In een reactie op het rapport van Rinnooy Kan spreekt de minister als volgt over het onderscheid tussen hbo en wo: *‘De commissie-Rinnooy Kan ziet in het ‘toepassingsgerichte’ karakter van hbo-opleidingen het onderscheidende element ten opzichte van het wo. Wat mij aanspreekt in deze omschrijving is dat deze onderkent dat ook in het wetenschappelijk onderwijs van oudsher opleidingen voorkomen die voorbereiden op beroepen, namelijk op beroepen waarvoor een universitaire opleiding dienstig is, zoals juristen, artsen of ingenieurs. Oriëntatie op beroepen – waaronder ook het beroep van wetenschappelijk onderzoeker – is in het bijzonder in de masterfase van het wo van belang. Ik vind de omschrijving ‘toepassingsgericht’ echter te beperkt voor hbo-opleidingen, omdat dit gemakkelijk de suggestie wekt dat een brede vorming voor studenten in het hbo niet van belang is. Brede vorming in de bacheloropleidingen is ook in het hbo noodzakelijk om te voldoen aan de eisen die de hedendaagse arbeidsmarkt stelt aan hoger opgeleiden.’*

De beide ministeriële stukken etaleren in tegenstrijdige noties als ‘hbo is beroepsgericht’, ‘hbo is niet toepassingsgericht’, ‘wetenschappelijk onderwijs is brede academische vorming’ de onmacht om maar bij benadering aan te geven wat het kwalitatieve verschil is tussen hbo en wo; en dat terwijl de minister zo stringent lijkt vast te willen houden aan het binaire stelsel.

Vanwege de groeiende onduidelijkheid maken mensen binnen en buiten de universiteit zich terecht zorgen over de toekomst van het academisch onderwijs in Nederland. Een recente, indringende kritiek is te lezen in het manifest *Naar een universitair reveil*; een klaagschrift, vorig jaar door vijftig wetenschappers ondertekend, dat de nodige publiciteit heeft gekregen. Het begrip *reveil* laat er geen misverstand over bestaan: een oplossing voor de malaise moeten we zoeken in het verleden. Ik ben bang dat deze groep geleerden een legende najaagt. Want bij alle onzekerheid is één ding wel duidelijk: de universiteit die deze groep voor ogen heeft, zal er nooit komen en heeft in die vorm waarschijnlijk nooit bestaan. In een interview in de Volkskrant articuleert Arjo Klamer, een van de woordvoerders, dit ressentiment wel heel treffend door de

universiteit te zien als een soort klooster⁸. Het private belang van de gearriveerde wetenschapper die op adem moet komen staat hiermee wel erg voorop. Een dergelijk oord voor intellectuelen op leeftijd verwacht je overigens eerder op de Hoge Veluwe dan in de stad waar een universiteit gewoonlijk wordt gesitueerd. Duidelijk moge zijn dat de ‘universiteit als retraite-oord’ onmogelijk een oplossing biedt voor de vele tienduizenden studenten die jaarlijks met hun studie beginnen. Sterker nog: het middel lijkt erger dan de kwaal. Retraite is natuurlijk geen onzinnige zaak, maar gelukkig zijn daarvoor in de samenleving andere instituties voorhanden. Laten we dankbaar zijn dat wetenschappers destijds door de kloostermuren zijn heen gebroken en daardoor wetenschap als publieke zaak mogelijk hebben gemaakt. In de sociale ruimte en niet in zelfgekozen afzondering moeten we dan ook een oplossing zoeken voor toekomstgericht onderwijs. Kwalificaties voor toekomstig academisch onderwijs zullen zich in een open publiek domein moeten ontvouwen; een domein dat noch gedictieerd wordt door de belangen van het bedrijfsleven en het ministerie van OCenW noch door de private interesses van docenten.

Academisch duaal leren

Academische vorming en duaal leren, dat klinkt als iets nieuws. Toch heeft de combinatie van studeren in relatie tot een beroepspraktijk oude papieren. Beroepsgerichte opleidingen zoals theologie, medicijnen en rechten vormden eens de kern van de universiteit. Tot de jaren zestig van de vorige eeuw werd daar immers de maatschappelijke elite gevormd. Slechts enkele procenten van een cohort jongeren volgden hoger onderwijs dat toegang gaf tot specifieke beroepen als arts, wetenschapper, dominee, leraar, rechter; beroepen die men zijn hele leven bleef uitoefenen. Mede door de binding van hogere studie en een bijzonder beroep was de duiding van ‘academische vorming’ vanzelfsprekend. De statuut van het bijzondere beroep refereerde aan de academische opleiding en vice versa: voor het beoefenen van een dergelijk beroep was een academische opleiding vereist en het was een bijzonder beroep omdat men een academische opleiding had genoten.

Door de komst van het ‘hogere onderwijs voor velen’ is een universitaire opleiding niet langer iets bijzonders. ‘Hoger onderwijs voor velen’ is geen emancipatiestreven meer, maar een bittere noodzaak geworden wil Nederlands een rol van betekenis blijven spelen in de Kenniseconomie. Maar een herbezinning op de identiteit van de academie is niet alleen nodig vanwege de massaliteit van de instroom, maar vooral ook vanwege de verandering in de binding tussen opleiding en beroep. De relatie tussen studie en eerste, tweede en derde baan is los geworden, haakse carrières vormen geen uitzondering meer. Nu al – en dat zal alleen maar sterker worden – vormt een academische opleiding niet langer het sluitstuk van leren, maar een doorgangsfase in een proces van een leven lang leren; een proces waarin werken, leren en leven steeds meer in elkaar grijpen.

Het aantal mensen dat in de nabije toekomst start in het hoger onderwijs is in vergelijking tot de jaren zestig bijna vertienvoudigd. De plaats van universiteit en hogeschool in de samenleving is structureel veranderd. Nu al geeft het bedrijfsleven meer geld uit aan scholing dan de hele begroting van het hoger onderwijs. Arbeidsorganisaties willen ‘lerende organisaties’ zijn.

‘Iemand die in het bijzonder in staat is bestaande kennis te integreren en daarmee tot nieuwe inzichten te komen.’ Zo typeren Karel van Dam en Rob de Klerk in hun bijdrage aan dit handboek de kerncompetentie van een academicus. In de toekomst is er behoefte aan grote aantallen van dit type kenniswerkers. Academische professionals, die academische breedte en diepgang in bedrijfsprocessen weten in te zetten. Juist in een kennismaatschappij kunnen duale trajecten een interessante studievorm worden omdat studenten in de initiële opleiding reeds leren de kerncompetentie van een academicus praktijkgericht te ontwikkelen door in de studie

⁸ ‘Ik neem de studenten hun laksheid niet kwalijk. Zij zijn het product van een systeem. En eigenlijk zou de universiteit ook niet bezocht moeten worden door jongvolwassenen die het nog aan authenticiteit ontbreekt. Nee, ze zou moeten fungeren als een retraite-oord voor mensen die aan hun levenservaring concrete vragen hebben ontleend. Als een wijkplaats voor gerijpte intellectuelen.’

te leren hoe praktijk en leren verbonden kunnen worden. Misschien worden in een zich verder ontwikkelende kennismaatschappij duale vormen van initieel hoger onderwijs zelfs een noodzaak om onderwijskwaliteit te waarborgen en betaalbaar te houden voor grote groepen instromers.

Duale bachelors kunnen in de toekomst zo opgezet worden dat ze kunnen gelden als voorlopig initieel-eindonderwijs. Na het opdoen van praktische kennis kan men na enkele jaren werken zijn kennis verder verbreden en verdiepen door het volgen van een of meer masters. We dienen overigens te beseffen dat het profiel van de toekomstige master-student zal verschillen van de voltijdstudent of de pseudo-voltijdstudent van nu. We mogen verwachten dat in de nabije toekomst bij de masters zich een nieuw type student zal aandienen. Op grond van zijn werkervaring zal deze student hogere eisen stellen dan de doctoraal student die nu in zijn laatste jaar zit; niet alleen aan de inhoud van het onderwijs en de leeromgeving, maar vooral ook aan de wijze van leren.

Besluit

Dualisering, het terugdringen van uniformiteit en verschooning, variëteit aan leertrajecten, flexibiliteit, academische verbreding en diepgang vragen om een herbezinning op de inhoud van het onderwijs, maar meer nog op een herbezinning op vormgeving van het leren en de inrichting van de leeromgeving. Onderwijs op basis van de ambities en mogelijkheden van de studenten en onderwijs gericht op competenties is op papier duurder dan 'klassiek', kennisgericht onderwijs. Maar in werkelijkheid duurzamer en daardoor 'goedkoper', omdat het een kans biedt de malaise van onverantwoord lage studierendementen, van onderwijs met te weinig ruimte voor eigen initiatief en van verspild talent te keren naar een onderwijsbestel met toekomst.

2.2 TWEEDE THEMA: DE INVULLING VAN DE BACHELORFASE; BREED OF SPECIALISTISCH?

Met de invoering van een nieuwe structuur in de universitaire opleidingen komt het karakter van de opleidingen opnieuw ter discussie. Moet de bachelorfase een breed karakter hebben, zodat studenten ook kennis nemen van vakgebieden buiten de eigen studie? Of zou een bachelor vooral een specialist op zijn gekozen studie? In het rapport van Rinnooy Kan is hierover te lezen: 'Ten aanzien van het WO heeft de KNAW ['Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen', red.] aangegeven dat het combineren (verbreden) van onderwijs in de kandidaatsfase van nauw verwante opleidingen ertoe bijdraagt dat studenten in een later stadium een gefundeerde keuze kunnen maken uit het onderwijsaanbod in de doctoraal of masterfase (...). Internationale vergelijking toont aan dat in verschillende landen en met name in de Verenigde Staten een breed-georiënteerde academische bacheloropleiding gangbaar is'⁹. Dit voorstel roept vragen op als:

- In hoeverre is er behoefte aan dergelijke brede bachelors naar Amerikaans model? Moet de vraag of een bachelor breed of specialistisch wordt per opleiding afzonderlijk besloten worden?*
- Leidt een brede bachelorfase tot oppervlakkige onderwijsprogramma's?*
- Leidt een specialistische bachelor tot vernauwing van het onderwijsprogramma?*

K. van Dam en R. de Klerk (Instituut voor Interdisciplinaire Opleidingen), R.P. Hagendijk (Dean van de International School for Humanities and Social Sciences) en H. Pinkster (hoogleraar Latijn, Expertise Centrum Academische Zaken) zullen hun licht op deze problematiek laten schijnen.

Over academisch opleiden: de plaats van multidisciplinariteit in het Bachelor/Master systeem

Bijdrage van Karel van Dam & Rob de Klerk

Inleiding

Vanuit het Instituut voor Interdisciplinaire Opleidingen is er al meermalen voor gepleit om de voor de Bachelor/Master structuur noodzakelijke reorganisatie van het onderwijs niet te beperken tot een herverdeling van het oude doctoraal programma en het aanbrengen van een kunstmatige cesuur na 3 jaar. De invoering van de nieuwe structuur zou gebruikt moeten worden als aangrijpingspunt voor een drastische herbezinning op inhoud, vorm en begeleidingsstructuur van opleidingen, en dan liefst nog in onderlinge samenhang. Uiteraard hebben wij daarbij ook een eigen agenda met te realiseren doelstellingen: minimaal zouden wij de mogelijkheden die het UvA onderwijsaanbod nu biedt voor verkeer tussen de disciplines (brede propedeuses met een doorstroom naar specifieke opleidingen en het Major/minor programma) willen handhaven. In deze bijdrage gaan wij kort in op de randvoorwaarden die daarbij ons inziens moeten gelden

Academische vorming

Aan de moderne universiteit gaat het om de opleiding van academici, die een plaats in de huidige 'kennismaatschappij' gaan innemen. De woorden academisch en kennismaatschappij vereisen enige toelichting.

In onze opvatting is een academicus iemand die in het bijzonder in staat is bestaande kennis te integreren en daarmee tot nieuwe inzichten te komen. Om misverstanden te voorkomen: het is

⁹ *Advies inzake de invoering van een bachelor-master systeem in het Nederlands hoger onderwijs*, juni 2000. Pagina p. 11, 12

niet zo dat afgestudeerden in beroepsopleidingen dat niet zouden kunnen, maar in een academische opleiding is deze vaardigheid het primaire doel.

Wanneer iemand verschillende stukken kennis wil kunnen integreren, zal hij/zij geleerd moeten hebben die kennis kritisch te bezien en inhoudelijk op waarde hebben leren schatten; dat betekent dat hij zeker ook een stuk disciplinaire kennis moet hebben verworven. Daarnaast moet hij hebben geleerd samenhangen te zien en van daaruit extrapolaties te maken die soms onverwachte nieuwe inzichten leveren. Die samenhangen kunnen bestaan met stukken kennis binnen de discipline, maar ook met die uit heel andere disciplines. De belangrijkste vernieuwende inzichten komen immers vaak wanneer iemand zich verdiept in een voor hem ongewone discipline en daar analogieën of contrapunten met het eigen vak ontdekt. Het is de openheid voor het willen en kunnen zien van dergelijke dwarsverbanden die een academicus moet aanleren. Of hij dat doet door het zoeken van nieuwe ideeën binnen een discipline of ook daarbuiten is niet van doorslaggevend belang. Het onderzoek - dat veelgeprezen onderdeel van de academische opleiding - is misschien de ultieme vorm van zoeken naar nieuwe verbanden, maar niet de enige mogelijkheid om academische vaardigheden op te doen.

‘Kennismaatschappij’ is een woord dat tegenwoordig in allerlei contexten opduikt, maar niet altijd even duidelijk gedefinieerd is. In onze optiek is het niet alleen zo dat de hoeveelheid kennis in de afgelopen periode dramatisch is toegenomen. Die kennis is (binnen bepaalde grenzen) beschikbaar voor iedereen die toegang heeft tot kennisdragers als internet. De specifieke vraag van de kennismaatschappij is naar mensen die in staat zijn die kennis te integreren en daarmee zinvol aan de slag kunnen. Uit het voorgaande is duidelijk dat *dit* nu juist het specifieke opleidingsdoel van een academicus is.

Dit brengt ons tot een belangrijk ander aspect van een academische opleiding. Het feit dat de academicus in staat is de bestaande kennis te integreren en zinvol te gebruiken, geeft deze een bijzonder verantwoordelijke positie in de maatschappij. Het is om deze reden dat in een academische opleiding expliciet aandacht besteed moet worden aan het kunnen dragen en uitdragen van deze verantwoordelijkheid. Daarmee draagt de universiteit als geheel tevens een grote verantwoordelijkheid in het geheel van de samenleving.

Breed of smal

Het leggen van verbanden tussen aan verschillende vakgebieden ontleende stukken kennis, is hierboven genoemd als één van de mogelijke uitwerkingen van academische vorming. Het openhouden van mogelijkheden voor multidisciplinair studeren impliceert voor ons geen pleidooi voor uitsluitend brede Bachelors. De keuze tussen breed of smal die ons als thema is meegegeven willen wij niet maken. In de eerste plaats niet omdat wij multidisciplinaire programma’s altijd hebben gezien als optie voor studenten die om wat voor reden dan ook (wetenschappelijk, arbeidsmarkt, of simpelweg brede interesse) menen het meest op hun plaats te zijn binnen een dergelijke opleidingsopzet. Op grond van tal van ervaringen kan geconcludeerd worden dat ook een “brede opleiding” een keurslijf wordt voor degenen die gedwongen worden daarvoor te kiezen. In de tweede plaats is de terminologie niet gelukkig. Het voeren van de discussie in termen van breed of smal suggereert dat in een brede opleiding geen diepgang zou kunnen worden bereikt en dat er in een smalle opleiding geen reflectie op de plaats van de eigen discipline zou kunnen plaatsvinden. De breedheid van een opleiding kan echter niet worden afgemeten aan de hand van het aantal wetenschapsgebieden dat op een of andere manier een plaats heeft gekregen binnen het programma. De filosofie die ten grondslag ligt aan het programma en de benaderingswijze van de wetenschap daarbinnen zijn veel belangrijker. Elke discipline is een open systeem, dat zich mede ontwikkelt door impulsen van buiten dat systeem. Het is de aandacht die aan dat aspect wordt gegeven die de breedheid van een studie bepaalt. In deze optiek kan ook een disciplinaire opleiding ‘breed’ zijn.

Een academisch Bachelorprogramma: randvoorwaarden voor het curriculum

De universitaire Bacheloropleiding moet ook een academische opleiding zijn. Dit betekent voor ons in de eerste plaats, dat ook in deze 'eerste' fase aandacht geschonken moet worden aan onderzoeksvaardigheden. Maar het betekent meer. Juist in deze fase moet de basis gelegd worden voor academische vaardigheden en attitudes zoals boven omschreven. Deze legt men niet door een module 'academische vorming' van een aantal studiepunten in het programma op te nemen, maar via de inhoudelijke programmering van het onderwijs en door de opzet van het curriculum. De specifieke invulling waarvoor wij gekozen hebben in de Bèta-gamma propedeuse kan worden omschreven als het 'basis plus band'.

De *basis* van de opleiding wordt gevormd door een oriënterende module in het eerste trimester. Deze module heeft niet als primair doel de introductie in het jargon en het analytisch instrumentarium, maar het openen van vergezichten op het terrein van de gedoeerde wetenschap(en). Getracht wordt inzicht te geven in de soort vragen waaraan wordt gewerkt aan de vooruitgeschoven grenzen van de wetenschap; daarnaast vindt een eerste kennismaking plaats met de algemene vorm van de gangbare oplossingswijzen. Uiteraard is een dergelijke module moeilijk op te zetten, gegeven de noodzaak tot een niet (althans niet primair) technische vormgeving van geavanceerde ontwikkelingen. Een dergelijke module heeft een aantal onderwijskundige voordelen:

- Het vakgebied wordt gepresenteerd als een eenheid en kan zo als referentiekader dienen voor de in deeldisciplines gepresenteerde stand van zaken in de opleiding die volgt;
- Het accent ligt op de benaderingswijze van het vakgebied waarvoor studenten gekozen hebben en kan zo veel beter dienen als instrument om betrokkenheid te kweken bij het vakgebied dan in het geval dat de student in het begin van de studie geconfronteerd wordt met een mix van inleidende begrippen en technische hulpdisciplines.

De *band* langs het programma is een doorgaand 'colloquium' dat geprogrammeerd wordt naast de vakmodules en dat gericht is op een aantal doelstellingen:

- het stimuleren van een actieve exploratie van de samenhangen in het programma (en daarmee indirect van het wetenschapsgebied)¹⁰;
- een verkenning van wetenschapshistorische, wetenschapsfilosofische en ethische aspecten van het vakgebied;
- de actieve oefening van vaardigheden;
- (in een iets latere fase) de verkenning van toepassingsgebieden van de discipline en de arbeidsmarktmogelijkheden.

Binnen een dergelijk 'colloquium' kan gekozen worden voor een (wisselende) veelheid aan werkvormen, variërend van hoorcolleges tot practica en korte werkstukken.

Deze hier geschetste inhoudelijke 'begeleidingsvorm' wordt op schaal gebruikt binnen de Bèta-gamma propedeuse. Het is een vorm die bijna noodzakelijk is als integrerende werkvorm binnen een multidisciplinaire programma. Ook binnen disciplineaire programma's kan deze echter (zeker gezien het hiervoor geschetste graduele verschil tussen multi- en disciplineaire programma's) een belangrijke bijdrage vormen aan de motiverende en vormende taken van de opleiding.

¹⁰ Naar onze mening krijgt dit in een groot aantal opleidingen te weinig aandacht. Veelal is het opleidingsprogramma samengesteld uit modules die de verschillende deeldisciplines representeren die historisch in de ontwikkeling van het wetenschapsgebied zijn ontstaan. De samenhang wordt veelal als vanzelfsprekend beschouwd en impliciet gelaten, zelfs als daar door de opstellers van het curriculum over is nagedacht.

Bachelor en Master

In het (wat ons betreft) ideale onderwijsaanbod binnen het Bachelor/Mastersysteem kan men kiezen uit een veelheid van disciplinaire Bachelors en een aantal multidisciplinaire Bachelorprogramma's. Ten aanzien van de eindtermen van de Bachelor menen wij, dat

- serieus onderzocht dient te worden of sommige Bachelors (voorlopig) eindonderwijs kunnen zijn, gegeven ontwikkelingen op de arbeidsmarkt;
- de Masteropleiding een intakeprocedure moet kennen waarin algemene (programma-inhoudelijke) en individuele ingangseisen een rol spelen;
- er in het algemeen een match zal zijn tussen de eindtermen van een disciplinaire Bachelor en de ingangseisen van de Masteropleiding die in het verlengde daarvan ligt¹¹.

Ook multidisciplinaire Bacheloropleidingen zouden in principe (voorlopig) eindonderwijs kunnen zijn. Voorzover dat niet het geval is, vormt de doorstroom naar de Master een specifiek punt van zorg. Zoveel als mogelijk is dient de multidisciplinaire Bachelor toegang te verlenen tot disciplinaire minors die aansluiten bij het curriculum. Dit legt uiteraard randvoorwaarden op aan de programma-inhoud van Bachelorprogramma's (en aan die van het Masterprogramma: mogelijkheden om deficiënties weg te werken). In dit kader dient overigens nadrukkelijk gesteld te worden, dat het ook in multidisciplinaire Bachelors dient te gaan om samenhangende programma's.

De Masteropleiding

Een voltooide Masteropleiding vormt het beginpunt voor uitstroom naar verschillende beroepspraktijken (waarvan die van wetenschappelijk onderzoeker er één is). Hoewel natuurlijk kwalificatie voor zoveel mogelijk vervolgmogelijkheden wenselijk kan zijn, moet het programma van de Masters in elk geval gericht zijn op ten minste één vervolgpriktijk. Ook in het kader van de toekomstige accreditatie van Masters programma's verdient formulering van een duidelijk eindprofiel sterke aanbeveling.

De cursusduur die nodig is voor het behalen van de kwalificatie moet uiteraard afgeleid zijn van de eindtermen. In dat verband ligt het vaststellen van een uniforme lengte niet voor de hand. Zowel voor het aantrekken van studenten van elders alsook om het later vanuit de beroepspraktijk terugkomen naar de universiteit te bevorderen kan het definiëren van specifieke kortere Masters opleiding gunstig zijn. Studenten kunnen dan kiezen voor het (eventueel in de tijd gespreid) volgen van meer dan één Masterprogramma.

Hoewel een (brede) Bachelors opleiding een samenhangend programma biedt, zal het niet altijd zo zijn dat het Master programma dat de student wil volgen daarop naadloos aansluit. Met andere woorden: de academische kwalificatie is dan wel adequaat, maar er ontbreekt vakspecifieke voorkennis. Elk Masters programma moet de mogelijkheid bieden dergelijke lacunes in de vorm van bijvoorbeeld een instapmodule te repareren. Een totaal van Bachelor plus Master kan zodoende in het eerste deel breed zijn en tijdens de laatste fase zeer specifiek worden.

Van Major/minor naar Bachelor/Master

De overgang naar weer een nieuw systeem van universitair onderwijs vergt een tour de force. Waar de nadruk uiteraard zal liggen op de activiteiten binnen de eigen opleiding, zijn er ook niet verwaarloosbare dwarsverbanden, interuniversitair naar opleidingen binnen de zusterinstellingen enerzijds (waarbij gezien de uitgangspunten van de reorganisatie het buitenland niet kan worden overgeslagen) en intra-universitair met het oog op een consistent UvA onderwijsaanbod anderzijds.

¹¹ Althans voorzover het gaat om opleidingen binnen dezelfde instelling.

Thans profileert de UvA zich als brede universiteit met flexibele studiemogelijkheden. Ons lijkt het een goede zaak dit profiel te behouden in de overgang naar een Bachelor/Master systeem. Aan de instroomkant kan dat worden gehandhaafd en zelfs versterkt door de uitbouw van brede propedeuses naar multidisciplinaire Bachelors. Aan de uitstroomkant is de vormgeving ervan minder evident. Het Major/minor systeem zal in de huidige vorm waarschijnlijk niet gehandhaafd kunnen worden¹², daar in de te ontwikkelen Bacheloropleiding veelal onvoldoende ruimte zal zijn voor een 42-punts programma buiten het eigen wetenschapsgebied.

Mogelijkerwijs kunnen we vanuit het huidige systeem enerzijds afdalen naar 21-punts minors (het systeem van Geesteswetenschappen en Twente) en anderzijds daarvoor in aanmerking komende minorprogramma's uitbouwen tot (veelal) multidisciplinaire Masterprogramma's. Een thans reeds bestaande tussenvorm is bijvoorbeeld te vinden in de duale minoren journalistiek en redacteur/editor. Deze zijn gemakkelijk om te vormen tot specifieke beroepsgerichte Masters.

Verbreding als verrijking

Bijdrage van Rob Hagendijk

De invoering van brede interdisciplinaire Bachelor-programma's betekent mijns inziens een verrijking van het Nederlandse hoger onderwijs. Ze kunnen geleidelijk aan naast nauwer omschreven disciplinaire Bachelor-programma's worden ingevoerd. In elk cluster van vakgebieden zouden brede en specialistische graden kunnen worden aangeboden. Brede Bachelor-programma's zouden een goede startpositie moeten opleveren voor een aansluitende meer gespecialiseerde aansluitende Master-opleiding. Die kunnen beroepsgericht zijn of op de wetenschapsbeoefening of gemengd. Daarnaast moet nadrukkelijk de mogelijkheid worden bevorderd om na het behalen van het Bachelor-diploma eerst een tijd te gaan werken en vervolgens een beroepsgerichte of onderzoeksgerichte Master-opleiding te gaan volgen. Aparte afspraken met maatschappelijke organisaties en overheidsgaranties (leerrecht) zouden deze tweede weg moeten stimuleren. In een wereld van levenslang leren en snelle technologische en sociale verandering is die tweede route een essentiële voorwaarde voor optimaal functioneren van mensen en samenlevingen in de toekomst.

Het belang van brede Bachelor-opleidingen is dat ze de student beter in staat stellen om een goed begrip te ontwikkelen van wat er op een breed gebied van wetenschapsbeoefening zoal te koop is en hoe zich dat verhoudt tot maatschappelijke, culturele en materiële mogelijkheden en problemen. De student kan in die opleidingen kennismaken met verschillende stijlen van wetenschappelijk werk en ontdekken waar men zich intellectueel en sociaal-cultureel het beste thuis voelt. Nu beoogt de propedeuse enigszins een overzicht van de studie en de wetenschapsbeoefening te geven, maar een jaar is veel te kort om de student middels eigen ervaring te laten ontdekken welke werkwijze en stijl van denken hem of haar het beste bevalt.

Tussen wetenschapsgebieden bestaan naast verschillen vaak ook diepere verwantschappen in uitgangspunten, stijl en werk. Dat soort gelijkenissen en verschillen lopen dwars door disciplines en specialismen heen en hebben een veel grotere mate van continuïteit dan oppervlakkige verschillen doen vermoeden. Zowel voor een academische opleiding die op maatschappelijke functies voorbereidt als ter voorbereiding op zelfstandig wetenschappelijk werk is het van belang om verschillende stijlen te herkennen en tenminste één zo'n stijl goed in de vingers te krijgen. Al te gemakkelijk wordt gedacht dat alleen de toekomstig onderzoekers op de hoogte moeten zijn van dit soort verschillen en overeenkomsten en de werkstijlen die ze impliceren.

¹² Opvallend is dat de plannen van de meeste Nederlandse Universiteiten op een of andere manier een Major/minor opzet van de Bachelor impliceren.

Wie uitkomst op een carrière buiten de wetenschap heeft er belang bij te begrijpen hoe vertegenwoordigers van een bepaald vakgebied problemen definiëren en aanpakken. In een wereld die is doortrokken met de resultaten van wetenschappelijk werk zijn praktici en professionals wat dit betreft te vergelijken met kooplieden die van vele markten thuis moeten zijn. Niét omdat ze alles begrijpen en weten, maar omdat ze de juiste kritische vragen kunnen stellen, gericht advies kunnen vragen en antwoorden en visies letterlijk kunnen 'waarderen.' Een brede Bachelor-opleiding die drie of desnoods vier jaar duurt biedt daarvoor een goede basis mits verantwoord ingericht.

In zo'n brede Bachelor-opleiding gaat het er natuurlijk niet om dat men van alles maar een beetje leert. Naast de brede oriëntatie dient men één bepaalde discipline echt goed eigen te maken. En men dient de betekenis van zo'n discipline voor één of meer brede maatschappelijke terreinen (techniek en maatschappij, natuur en gezondheid, economie, cultuur en samenlevingen) grondig te kennen (en dus te kunnen afwegen tegen de bijdragen van andere disciplines). Inzicht en analytisch vermogen dient daarbij te gaan boven het leren van feiten die zo niet vandaag dan toch morgen achterhaald zullen blijken. De verwerving van disciplinaire kennis en inzicht in maatschappelijke domeinen dient om die reden eerst en vooral hand in hand te gaan met de ontwikkeling van creativiteit, analytische vaardigheden, en kritisch oordeelsvermogen. De vaardigheden om je snel en kritisch te oriënteren via oude en nieuwe media moet worden gestimuleerd en ook de vaardigheid helder te schrijven en je opvattingen beknopt te presenteren. Natuurlijk kan men dergelijke vermogens ook verscherpen door zich juist op één onderwerp te concentreren. Voor sommigen zit er gewoon niet meer in dan zich op een enkele tak van sport te concentreren en dat is niet denigrerend bedoeld. Mensen verschillen in hun leervermogens en beide wegen om te leren moeten open staan. Maatschappelijk en wetenschappelijk is er echter behoefte aan breed georiënteerde mensen die van terrein kunnen veranderen en grenzen kunnen overschrijden naast de aangeduide specialisten. Zeker in het huidige Nederlandse systeem zie ik trouwens mogelijkheden voor harde en slimme werkers om beide typen opleidingen te combineren.

Het zal duidelijk zijn dat de invoering van dergelijke brede Bachelor-opleidingen mijns inziens niet leidt tot oppervlakkigheid. Integendeel. Het moet de opleiding voor intellectuelen in brede zin zijn. Iets voor slimme en betrokken jongens en meisjes: lenig van geest en soepel, snel in het verzamelen van gegevens en elegant en overtuigend in het presenteren van een analyse en een visie. Door mijn betrokkenheid bij zowel Nederlandstalige doctorale opleidingen als internationale opleidingen heb ik een beetje zicht op verschillen tussen het Nederlandse systeem en het Britse c.q. Amerikaanse systeem. Studenten die naar Nederland komen in het kader van uitwisselingsprogramma's of voor een Master-opleiding zijn wellicht niet helemaal een goede afspiegeling van een bepaald land, maar toch meen ik op basis van die ervaring dat er geen enkele grond is voor de stelling dat introductie van een Bachelor/Master systeem leidt tot oppervlakkigheid en het verder verzwakken van het hoger onderwijs. Eerder is het tegendeel te verwachten, mits aan bepaalde inhoudelijke en organisatorisch financiële eisen is voldaan. Over die organisatorische en financiële kant nog het volgende.

Schuyt (de Volkskrant, 8-11-2000) heeft volkomen gelijk als hij stelt dat het allemaal niks wordt als er niet harder gestudeerd wordt en minder bijgeklust door de Nederlandse student. Het gaat niet alleen om 4+ 1, 3+2 of gewoon 4 jaar studieduur en bijbehorend programma. Het hoger onderwijs heeft mijns inziens eerst en vooral behoefte aan een veel grotere scherpte en differentiatie aan 'studiecontracten' tussen docenten, instellingen en verschillende categorieën studenten. En daarnaast dient het 'contract' tussen instellingen, overheid en maatschappij scherper te worden gesteld. Die moeten betrekking hebben op gedifferentieerde collegegelden, van beide kanten in de verschillende varianten te leveren inspanningen en wat men er daarnaast nog wel en niet bij kan klussen. Het betekent ook meer aandacht voor de individuele

student en zijn of haar 'studiecontract' en dus ook meer geld voor universiteit en student. Verruiming van de mogelijkheden om naast de studie te werken is misschien mooi en liberaal, maar belangrijker is het om mensen die drie of vier jaar zonder omvangrijke bijbaantjes daarvoor ook in de gelegenheid te stellen. Ontmoedigend hoge schulden moeten daarbij worden vermeden en studieplicht overeenkomstig de afspraken is dan vanzelfsprekend. Dit geldt natuurlijk ook voor het huidige systeem. Wie echter uit een ander onderwijssysteem alleen de programmatische structuur kopieert en zich in de discussie daar op blind staart, maakt een kortzichtige en ernstige fout. Dan zal er weinig of niets ten goede veranderen in het Nederlandse hoger onderwijs. Ook de contexten moeten worden vergeleken en de onze moet worden aangepast. Niet achteraf, maar gelijk met de geleidelijke invoering van de brede Bachelor-programma's.

Breed of specialistisch?

Bijdrage van Harm Pinkster

De redactie van het BA/MA handboek heeft me gevraagd iets te schrijven n.a.v. de vraag in de titel van dit stukje. In de toelichting op de vraag wordt verwezen naar het Amerikaanse stelsel van bacheloropleidingen. Ik wil die dingen graag gescheiden houden.

De invulling van de academische opleiding in een bepaald land moet altijd worden bekeken in samenhang met de opleiding die er aan voorafgaat en aan het onderwijsbestel in zijn geheel. Er zijn reusachtige verschillen tussen het secundaire onderwijs in de Verenigde Staten en Nederland (en andere Europese landen), naast een ander belangrijk verschil: in Nederland wordt in beginsel uitgegaan van een zelfde kwaliteitsniveau in de instellingen van onderwijs (secundair en hoger), terwijl in de Verenigde Staten juist grote verschillen bestaan. Het Nederlandse secundaire onderwijs kenmerkt zich door breedte in vakkenbereik, ondanks de inmiddels ingevoerde profielen. Het heeft dus geen zin om bij de invulling van bacheloropleidingen in ons land het Amerikaanse model – dat typisch een veel vakken model is, zeker in de eerste twee jaar - als voorbeeld te nemen.

Dat neemt niet weg dat de vraag "breed of specialistisch?" nog steeds relevant is. Om te beginnen moet worden gesteld dat de tegenstelling simpeler lijkt dan hij in feite is en dat de opvattingen hierover ook in Europa sterk verschillen. In England (dat is iets anders dan Engeland) is het secundaire onderwijs specialistischer dan in Nederland – men studeert af in een beperkt aantal vakken, waarin men een hoger niveau bereikt dan in Nederland – en dus is in de opleiding Physics in Cambridge in het eerste jaar een breed bèta-pakket als ondersteuning begrijpelijk. Toch is Physics een specialistische opleiding: 80 % van Physics is echt Physics. Een buitenstaander is vermoedelijk geneigd de opleiding Griekse en Latijnse taal en cultuur specialistisch te noemen, maar in de praktijk wordt een flink deel van de opleiding ingenomen door vakken die een zelfstandige discipline vormen: Oude Geschiedenis, Antieke Filosofie, Archeologie, e.d. Die vakken zijn nodig om een bepaald niveau te bereiken in "Griekse taal en cultuur". In de pers wordt vaak smalend geschreven over "pretpakketten" als Europese studies, waarin misschien wel een relatief breed scala aan vakken en vaardigheden aan de orde kan komen, maar die vakken worden uiteraard aangeboden vanuit het perspectief "Europese studies": de student is echt het grootste gedeelte van de tijd bezig met "Europese studies". (Merkwaardig genoeg wordt er zelden geschamperd over "Material science", maar dat lijkt mij aardig vergelijkbaar.)

Ik vind de belangrijkste vraag dus: Hoeveel tijd besteedt een student aan de X-kunde waarvoor aan hem of haar een diploma wordt verleend en de in dat kader noodzakelijke (zo nodig belendende) disciplines, waar kan een buitenstaander op rekenen? Het lijkt mij dat een werkgever mag verwachten dat iemand met een diploma in de natuurkunde daar het overgrote deel van zijn tijd aan heeft besteed en zo verder. Dat we aan de universiteit studies hebben die

samenvallen met een discipline naast multidisciplinaire studies die gericht zijn op een bepaalde sector van de samenleving (communicatiewetenschap, bijv.) is een gegeven: de b/m invoering staat daar los van. Zowel van afgestudeerden in een monodisciplinaire opleiding als van afgestudeerden in een multidisciplinaire opleiding mogen we verwachten dat ze een "academisch niveau" bereikt hebben. Ik herhaal een omschrijving die ik hoorde van een decaan in Cambridge: een bachelor is in staat een wetenschappelijke publicatie in zijn of haar vakgebied in een vooraanstaand internationaal tijdschrift te begrijpen, het belang ervan vast te stellen en het te plaatsen in een wat ruimere context. Op opgeleiden met een lager niveau zit niemand te wachten. Om dat niveau te bereiken is niet voor elke opleiding dezelfde tijd nodig. De facto wordt er in Cambridge dan ook gedifferentieerd.

Van secundair belang

Bijdrage van Piet de Rooy

Wat mij de laatste tijd nogal opvalt is dat de discussie over de universiteit en het daar gegeven onderwijs zo onwezenlijk is. Deze discussie gaat immers nogal gepaard met het gebruik van hoofdletters, bijna apocalyptische uitspraken over de definitieve ondergang (dan wel een nieuw stadium in de degeneratie) van het academische onderwijs, of omgekeerd in een stemming van een zondoorlichte oppervlakkigheid: we gaan nu eindelijk een internationaal niveau halen (doorgaans afgemeten aan twee, drie Amerikaanse universiteiten). Om de discussie wat hanteerbaarder te maken zou ik willen beginnen met een paar herinneringen. Van mijn eigen studie - toegegeven: erg lang geleden en dus wellicht maar in zeer beperkte mate relevant - herinner ik me niet zoveel. Wel zie ik nog bepaalde docenten voor mij, die in hun gedrag duidelijk maakten dat het over iets ging waar niet mee te spotten viel, dat bezig zijn met wetenschap een verantwoordelijkheid geeft waar men niet te licht mee mag omspringen. Maar behalve deze onmisbare les heb ik vooral veel opgestoken van gesprekken met medestudenten en bovenal van het lezen van al die boeken die genoemd werden. Laat ik een voorbeeld geven. In 1966 kwam ik naar Amsterdam om college te lopen bij de historicus Presser. Van de inhoud van zijn colleges herinner ik me niets meer, van de boeken die hij week in week uit omhoog hield ('moet U vooral lezen!') aanzienlijk meer, maar nog het meest heb ik geleerd van de manier waarop hij met zijn vak bezig was. Daaraan kan worden toegevoegd dat hij in die periode bezig was met zijn boek over de jodenvervolging, waarover hij overigens met geen woord sprak tijdens de werkcolleges...

Sindsdien ben ik wat sceptisch over de gedachte dat het academisch onderwijs te vangen valt in formele regelgeving. De essentie ligt toch elders.

Dat betekent natuurlijk allemaal niet dat de structuur of het onderwijsprogramma er niet of nauwelijks toe doet. Wat dat betreft was het echter opvallend dat veel onderwijsprogramma's de laatste twintig jaar er op gericht leken vooral de opvolgers op te leiden van de docenten: zij moesten vooral veel leren van een betrekkelijk beperkte discipline. Dit stond natuurlijk op gespannen voet met een aantal ontwikkelingen in de reëel bestaande werkelijkheid: niet alleen waren de meest interessante wetenschappelijke ontwikkelingen te ontwaren in grensgebieden en overlappende terreinen (veelal op grond van een interdisciplinaire aanpak), maar verder bood de universiteit vrijwel geen banen aan wegens de gruwelijke combinatie van gestage vergrijzing en even gestage financieringsproblemen. Het onderwijs was daardoor de facto gericht op het produceren van een intellectueel proletariaat. De universiteiten hebben zich dit te weinig aangetrokken en het probleem geheel bij de studenten gelegd: die hadden de keus tussen voortijds iets anders gaan doen ('afvallen' heette dat, alsof dit het gevolg was van een weloverwogen selectiesysteem) of na het doctoraal-examen gefrustreerd iets anders gaan doen dan waarvoor zij waren opgeleid. De invoering van de Bachelor-Master-systematiek is wat mij

betreft dan ook niet simpel het volgen van een internationaliseringsgedachte, maar het verlaten van een verouderd idee.

Dat impliceert om te beginnen een fundamentele herwaardering van de eerste drie jaar van de opleiding. Die fase zal aan zeer uiteenlopende eisen moeten voldoen, zeker ook gezien de veranderingen die plaats vinden in het middelbaar onderwijs. Vandaar dat een discussie over die eerste fase als 'diep' of 'breed' zo zinloos is. Een dergelijke simpele tweedeling gaat er nog veel te veel van uit dat er één specifiek type student aankomt en uitstroomt, terwijl al lang duidelijk is dat dit niet meer zo is. In die eerste fase zal de structuur van het onderwijsaanbod rekening moeten houden met zeer uiteenlopende begaafdheden, ervaringen en wensen van studenten. Dat zal slechts kunnen in een matrix-structuur, waarin studenten in sterke mate de aard van hun eigen opleiding kunnen bepalen. Er zal veel meer dan nu onderscheid gemaakt moeten worden tussen het onderwijsprogramma (met een overzichtelijk verplicht deel) en het onderwijsaanbod (dat zo rijk mogelijk moet zijn). Vandaar dat naar mijn smaak van essentieel belang is om de major-minor-structuur te behouden (dan wel in te voeren) en daarnaast ook nog eens de ruimte voor drie keuzemodulen open te laten. Dit maakt het voor de student mogelijk om allerlei combinaties te maken, zowel binnen als tussen disciplines. Ook in de Masters-fase moet het naar mijn mening mogelijk blijven eigen combinaties te maken.

Leidt dit dan in een aantal gevallen niet tot 'oppervlakkigheid', is de veelgehoorde zorg? Het lijkt me niet. De ergste oppervlakkigheid die de universiteiten op dit moment afleveren is de zeer omvangrijke groep studenten die zonder enig diploma vertrekt. Daar hoor ik weinig over. Belangrijker lijkt me dat we rekening gaan houden met het feit dat studenten een grotere verantwoordelijkheid nemen en krijgen voor hun eigen intellectuele ontwikkeling. Sommigen zullen 'breed' willen gaan, anderen 'diep' en nog weer anderen zullen iets anders willen. Ik zie eigenlijk geen goede reden om het een of het ander onmogelijk te maken. Dat vergt een grote terughoudendheid in de verplichte programma's en tegelijkertijd het aanbieden van een aantal voortreffelijke modules waar verder uit gekozen kan worden. Daardoor verlegt de discussie zich naar, ten eerste de vraag welke modules nu absoluut onvermijdelijk zijn voor een bepaalde opleiding (dwz. wat is de kern van het vak) en, ten tweede, is het module-aanbod rijk genoeg (met daarachter de vraag of iedere module in het aanbod op het gewenste niveau is). Deze vragen zijn wat dringender en lastiger dan schimmige gevechten over 'breed' of 'diep'.

Daarbij lijkt me overigens wel dat we moeten stimuleren dat studenten vooral ook eens een blik over de schutting werpen: zich op zijn minst eens bezighouden met een ander vak, een tijdje in het buitenland zijn, twee talen leren in plaats van één. Op weinig andere manieren kan het eigene zo duidelijk worden als door de confrontatie met het andere.

Tot slot. Laatst las ik dat aardige boekje van Noel Annan, *The Dons. Mentors, Eccentrics and Geniuses* (Harper Collins, 2000), waarin hij - na vijftig jaar academische ervaring - vaststelt dat echte universiteiten 'cannot teach the qualities that people need in politics and business. Nor can they teach culture and wisdom, any more than theologians teach holiness, or philosophers goodness or sociologists a blueprint for the future. They exist to cultivate the intellect. Everything else is secondary.' En hij voegt daar aan toe dat ook curriculum-verandering tot de tweede categorie behoort. Dat lijkt me een verstandige opvatting, die bij doordenking ook de nodige relativering oplevert ten aanzien van de hoofdletters die tegenwoordig in het debat gebruikt worden, in het bijzonder de gedachte dat de overgang naar een Bachelor-Master systeem het wezen van het academisch onderwijs dichterbij brengt, dan wel geheel uit het zicht doet verdwijnen.

2.3. DERDE THEMA: HET SELECTIEMOMENT VOOR DE MASTERFASE; BACHELOR ALS UITSTROOMMOMENT?

De student heeft met de invoering van deze nieuwe onderwijsstructuur de mogelijkheid om na drie jaar te stoppen en als 'bachelor' de arbeidsmarkt te betreden. Hoeveel studenten hiervan gebruik zullen maken, zal de toekomst uitwijzen. Het ministerie van O,C&W lijkt echter een al te grote uitstroom na het behalen van de bachelor op de universiteit niet aan te moedigen. In het rapport van Rinnooy-Kan staat: 'De bachelor wordt daarmee niet als definitief uitstroommoment beschouwd, maar veeleer als een moment waarop de student een keuze maakt met betrekking tot zijn verdere opleiding in de masterfase'¹³. De minister neemt dit over in de notitie 'Naar een open hoger onderwijs', waarin wordt opgemerkt: 'De wo-bachelor vormt in eerste instantie een tussendiploma en markeert het moment waarop de student een keuze maakt voor zijn verdere opleiding in de masterfase'¹⁴. Met betrekking tot deze opmerking kan de volgende vraag gesteld worden.

- *Wordt de keuzevrijheid van de student beperkt door de bachelor te beschouwen als een 'tussentmoment'¹⁵ in plaats van als 'uitstroommoment'?*

Met de uitstroom na de bachelorfase hangt een ander belangrijk onderwerp samen, namelijk de eventuele selectiecriteria die universiteiten kunnen hanteren voor de toelating tot de Masterfase. In het rapport van Rinnooy Kan staat al dat 'toelating tot de tweede fase op basis van een bachelorgraad geen automatisme kan zijn.'¹⁶. De minister wil studenten van dezelfde universiteit zonder selectie door laten stromen in de Masterfase, omdat de eindtermen van de bacheloropleiding aansluiten gelden als instroomeisen voor de Masterfase. Een uitzondering hierop zijn de zogenaamde 'topmasters', waarvoor wel extra geselecteerd mag worden (zie paragraaf 1.3 van dit handboek). Met betrekking tot de selectie zijn de volgende vragen geformuleerd:

- *Wat zijn de relevante eisen waarop de selectie voor de masterfase gebaseerd kan zijn?*
- *Is het wenselijk dat de universiteiten de 'eigen' studenten voorrang geven bij het toelaten tot de masterfase?*

De bijdragen rondom dit thema zijn van Farid Tabarki (student-lid in commissie Rinnooy-Kan, lid van de Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs), Jasper Groen (student, lid Centrale StudentenRaad '99- '00) en P.J. Hamersma (Onderwijsinstituut Natuurwetenschappen en Wiskunde).

Selectie, differentiatie en accreditatie

Bijdrage van Farid Tabarki

Een commissie onder voorzitterschap van oud-werkgeversvoorzitter Rinnooy Kan heeft aan de minister van onderwijs, cultuur en wetenschappen geadviseerd op de Nederlandse universiteiten en hogescholen bachelor- en masteropleidingen aan te bieden. De commissie stelde heel uitdrukkelijk met betrekking tot het invoeren van een nieuw stelsel dat 'de invoering van een bachelor-master systeem meer is dan een technische wijziging van het systeem van gradering. Het gaat er veeleer om de kwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs in internationaal verband transparanter te maken en de handhaving en verbetering hiervan tevens vanuit een internationaal perspectief te bevorderen.' De reactie van het kabinet op de aanbevelingen van de commissie is inmiddels ook bekend door het uitkomen van de notitie

¹³ Advies inzake de invoering van een bachelor-master systeem in het Nederlands hoger onderwijs, juni 2000.

Pagina 13

¹⁴ Naar een open hoger onderwijs, p. 5

¹⁵ Speech van minister Hermans bij opening van het Academisch Jaar aan de Universiteit van Amsterdam

¹⁶ Advies inzake de invoering van een bachelor-master systeem in het Nederlands hoger onderwijs, juni 2000.

Pagina 17

'naar een open hoger onderwijs'. Deze notitie handelt over de invoering van een bachelor-masterstructuur in het Nederlandse hoger onderwijs. Het model dat door Hermans, gesteund door het kabinet, wordt voorgesteld behelst de invoering van een bachelordiploma voor het afronden van een hbo-opleiding (drie tot vier jaar) of het eerste deel van de universitaire opleiding (drie jaar) en een masterdiploma voor het afronden van een masteropleiding aan een hogeschool of het tweede deel van de universitaire opleiding (beide een tot twee jaar). Een voltooide studie op bachelorniveau impliceert een breder georiënteerd curriculum, waarna de student in de masterfase dieper ingaat op de kennis die hij tijdens de bachelorfase heeft opgedaan. De grootste voordelen van zo'n systeem zijn (internationale) mobiliteit en competitiviteit.

Als het gaat om de differentiatie in de cursusduur van masteropleidingen zegt Hermans het volgende: 'Ik deel de opvatting van de commissie-Rinnooy Kan om de huidige cursusduur of studielast als uitgangspunt te nemen, minus de studielast van de bachelorfase. Het is geen noodzaak dat verbreding van de bachelorfase moet resulteren in een hogere studielast van masteropleidingen, zoals vanuit verschillende wetenschapsgebieden naar voren is gebracht.' Het lijkt erop dat Hermans nogal willekeurig de mening van de commissie optekent. In het advies van de commissie is namelijk te lezen: 'Voor een specifieke studierichting zou die ondergrens volgens de commissie gelegd moeten worden bij het verschil tussen haar huidige cursusduur in studiepunten verminderd met het aantal studiepunten van haar undergraduate fase, met een minimum van 42 studiepunten.' [...] 'Zo kan de commissie zich goed voorstellen dat bij opleidingen die een vervolg krijgen in wetenschappelijk onderzoek het internationale gangbare model van 3+2 in toenemende mate zal worden gevolgd'. Uit deze zinnen uit het rapport van de commissie valt te concluderen dat de (internationale) kwaliteit van een opleiding de belangrijkste factor bij het vormgeven van de structuur en het vaststellen van de duur van de opleiding. Voor sommige huidige opleidingen in Nederland betekent dat dat zij het huidige onderwijssysteem omzetten in een driejarige bachelor- en een éénjarige masteropleiding maar voor andere opleidingen die in zo'n structuur internationaal onder de maat zouden presteren, is een langere masterstudie gewenst. De kosten die een studieduurverlenging met zich meebrengt, moeten door de overheid gedragen worden.

Bij deze discussie komt ook het nieuwe stelsel van accreditering om de hoek kijken. Er kan immers alleen maar sprake van een studieduurverlenging zijn wanneer een opleiding met buitenlandse opleidingen vergeleken van een te lage kwaliteit is. Het waarnemen van de kwalitatieve verschillen is alleen maar mogelijk wanneer er sprake is van een stelsel van accreditering in verscheidene Europese landen. Hermans heeft door middel van het instellen van de Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs het goede voorbeeld gegeven en vele Europese landen zullen volgen. Aan universiteiten nu de uitdaging om kwalitatief hoogstaande opleidingen te ontwikkelen in een tweefasenstructuur. En laat het duidelijk zijn dat ontwikkelen iets anders is dan knippen. Alleen wanneer elke opleiding in Nederland zijn aanbod grondig onderzoekt op geschiktheid in de nieuwe structuur zullen docenten en studenten baat hebben bij de differentiatie van de opleidingen die dan zal ontstaan. Na een bachelorstudie kan gekozen worden voor verschillende (top)masteropleidingen aan dezelfde universiteit of aan een andere universiteit. De masteropleidingen aan andere universiteiten zullen vergelijkbare instroomeisen hanteren, aangezien alle studenten een driejarige bachelorstudie achter de rug hebben. De masteropleidingen zelf zullen onderling, zo is te hopen voor studenten, sterk gaan verschillen.

Dan is er nog de kwestie van de selectie. In de notitie zegt Hermans: 'bachelor- en masteropleidingen zijn zelfstandige opleidingen. Er is dus geen één-op-één relatie tussen bachelor- en masteropleidingen. De overstap verloopt niet automatisch, zoals in de huidige situatie. Daarom moeten voor masteropleidingen eigen instroomeisen worden vastgesteld.' In de praktijk zal het erop neerkomen dat wanneer studenten een bachelorsopleiding aan hun

universiteit afgerond hebben, zij recht hebben op toelating tot de aansluitende mastersopleiding van dezelfde universiteit. Kiest de student er echter voor om de masteropleiding te volgen aan een andere universiteit, dan kan de kennis van de student getoetst worden alvorens de student de masteropleiding mag gaan volgen. Hermans schrijft over toelatingen het volgende: 'toelating tot masteropleidingen kan selectief zijn wanneer sprake is van te weinig capaciteit (een numerus fixus) of wanneer sprake is van een topmasteropleiding. In deze gevallen dienen er in hetzelfde domein wel alternatieven te zijn voor studenten met de relevante bacheloropleiding.'

Het 'eigen studenten eerst' -principe komt misschien een beetje vreemd over, en is misschien juridisch niet vol te houden, maar er valt wel wat voor te zeggen. Voor de meeste studenten is niet alleen Irak maar is ook de concurrerende universiteit een steenworp verderop ver van hun bed. Een student die kiest voor een bacheloropleiding van een universiteit en deze studie afrondt, moet aan dezelfde universiteit een vervolg aan zijn of haar studie kunnen geven. Anders ontstaat het gevaar van uitval maar dreigt ook de situatie te ontstaan dat universiteiten hun eigen studenten niet goed genoeg vinden voor hun masteropleidingen. Dat zou een gotspe zijn. Toch is het selecteren van studenten voor de masteropleiding geen sinecure. Welke eisen mag een opleiding stellen en hoe om te gaan met het grote grijze gebied dat zal gaan ontstaan?

Belangrijk is dat universiteiten de discipline kunnen opbrengen om zich niet te fixeren op cijfertjes, een risico dat altijd op de loer ligt. Gezien de miserabele conditie van het toetsen van kennis via schriftelijke tentamens in Nederland mogen dit soort toetsingmethodes nooit de basis zijn voor de beoordeling of student voldoende kennis en vaardigheden heeft om met goed gevolg de masteropleiding te volgen. Er moeten systemen bedacht worden waarbij de kennis van een student op een goede manier getoetst of geverifieerd kan worden. Het intakegesprek is een ideale manier om de student en de opleiding elkaar de wensen en mogelijkheden voor te laten leggen. Daarnaast zou bij twijfel over de aansluiting van bachelor op de masterstudie een aantal gesprekken plaats kunnen hebben op basis van eerder geschreven papers of kleine scriptie met enkele docenten van de masteropleiding. Zo'n stelsel van beoordelingen zou de twee partijen een goed beeld moeten geven over de kennis van de student en de kwaliteit van de masterstudie.

De studenten, universiteiten en Hermans zullen nog een hoop werk moeten verrichten voordat er sprake zal zijn van een stijging van de kwaliteit van het Nederlandse hoger onderwijs. Eén van de grote gevaren is dat de universiteiten de vrijheid die Hermans hun biedt, een overigens te grote mate van vrijheid, nu zelf allerlei plannetjes gaan ontwikkelen. Samenwerking met de studenten, docenten en andere hoger onderwijsinstellingen is cruciaal voor het welslagen van dit experiment. Nu het Nederlandse hoger onderwijs eindelijk zijn laatste elitaire veren aan het afschudden is - een groeiend percentage van de studentenpopulatie heeft ouders die geen hoger onderwijs hebben genoten - kan het niet zo zijn dat de overheid zich weer gaat onttrekken aan de verantwoordelijkheid voor kwalitatief hoogwaardig en toegankelijk hoger onderwijs. En dat universiteiten nieuwe barricades opwerpen rond het bastion hoger onderwijs. Een student die met succes een bachelorstudie heeft afgerond, moet ongeacht zijn achtergrond en financiële positie in staat worden gesteld om de masterstudie van zijn keuze te volgen indien de behaalde bachelor aansluit op het masterprogramma. Zelfs Hermans lijkt dat te snappen. In de notitie 'naar een open hoger onderwijs' schrijft hij: 'selectie is niet bedoeld om in Nederland minder academisch gevormde masters op te leiden.' Laat Hermans en de universiteiten deze zin als leidraad nemen bij de hervorming van het Nederlandse hoger onderwijs.

Student begint aan een Master, niet aan een Bachelor

Bijdrage van Jasper Groen

Wie zich buigt over de vraag hoe het onderwijs aan de universiteit het beste kan worden vormgegeven, moet eerst antwoord geven op de vraag welk doel dat onderwijs dient. Het doel van een universiteit moet wat mij betreft nog altijd het afleveren van academici zijn. Daarin ligt de specifieke meerwaarde van een universiteit. Academici zijn mensen die zelfstandig onderzoek kunnen doen in een bepaalde discipline. Daarvoor moeten ze in de eerste plaats over voldoende academische vaardigheden beschikken, en in de tweede plaats over een gedegen kennis van die discipline. Naast dit vermogen om zelfstandig onderzoek te doen binnen zijn eigen discipline, zou het mooi zijn als de academicus ook nog buiten zijn eigen vakgebied heeft gekeken. Het staat als een paal boven water dat al deze doelen niet gehaald kunnen worden in een driejarige opleiding; vier jaar is al mager. Het afleveren van Bachelors kan daarom nooit het doel van een universitaire opleiding zijn. We moeten ons onderwijs zo vorm geven dat het na vier (of vijf) jaar academici aflevert, en dit op een zo goed mogelijke wijze.

Wat moeten we in dat geval denken van een Bachelor? Welke functies vervult het Bachelordiploma? In de eerste plaats is het Bachelordiploma er voor mensen die aan een studie begonnen zijn, hier en daar wat hebben opgestoken, maar tot de conclusie komen dat ze zich vergist hebben over hun eigen wensen en mogelijkheden. Het zou zelig zijn deze mensen te laten gaan zonder ze enige beloning te geven voor hun inspanningen. Als ze daadwerkelijk wat geleerd hebben en dat kunnen aantonen, kun je ze daar een getuigschrift van meegeven. Bijkomend voordeel is dat de universiteit op deze manier ook geld vangt voor deze diploma's, mits de minister van plan is ze te financieren.

In de tweede plaats kan een Bachelorsdiploma fungeren als een getuigschrift voor studenten die hun studie aan een andere instelling willen afronden. Weliswaar kun je in het oude systeem ook al overstappen naar een andere instelling, of er vakken volgen zonder over te stappen, of een jaartje naar het buitenland gaan, maar blijkbaar realiseert niet iedereen zich dat. Slechte informatievoorziening en administratieve rompslomp zijn hier ongetwijfeld debet aan. Daarom is besloten de flexibiliteit van het oude systeem op te offeren voor een minder flexibel maar eenvoudiger systeem. Eerst rond je een basisstudie af, en dan mag je naar het buitenland of naar een andere instelling.

De laatste reden om het eerste gedeelte van de studie te scheiden van het laatste gedeelte, is dat je minder begaafde studenten dan kunt weren uit het laatste deel. Je kunt Masterprogramma's ontwikkelen waar je de beste Hoogleraren les laat geven, ondersteund door de modernste apparatuur, in kleine groepjes, en alleen de hele slimme en gemotiveerde studenten laat je hierin. Als dit een extraatje is, is dat natuurlijk mooi; waarom zou je slimme, hardwerkende studenten niet belonen. Omdat er waarschijnlijk geen extra geld voor komt, moeten we er echter rekening mee houden dat deze Masters bekostigd worden met geld dat uit de reguliere Masters en de Bachelors bezuinigd wordt. De vraag is hoe je dat uitlegt aan de studenten die er niet in mogen, en dan met name aan degenen die wel slim zijn en hard gewerkt hebben, maar er gewoon niet meer in passen.

Hoe het ook zij; het Bachelorsdiploma is een tussendiploma, geen einddiploma, het afgeven ervan een nevenactiviteit. Studenten beginnen als ze de Universiteit binnenkomen dan ook aan een Masters-opleiding en niet aan een Bachelors-opleiding; het Bachelordiploma wordt pas interessant als de student zich vergist heeft. Het einddiploma is het Mastersdiploma, en het onderwijs moet met dat idee als richtlijn vormgegeven worden. Dat betekent dat de vormgeving van de Bachelorfase af moet hangen van wat voor de hele periode de meest ideale vormgeving is. De concessies die misschien nodig zijn om het bachelor-diploma nog wat voor te laten

stellen moeten ook als dusdanig beschouwd worden; afwijkingen van het eigenlijk gewenste programma.

Als je ervan uitgaat dat studenten die de universiteit binnenstromen hier een volledige opleiding gaan doen, levert dat een belangrijk inzicht op voor de programmering van het onderwijs. Het is van groot belang dat studenten zich al in hun derde jaar kunnen verdiepen in het vak dat hen het meest interesseert. Geen student wil drie jaar wachten voor hij eindelijk kan beginnen zich te verdiepen in het vakgebied waarvoor hij naar de universiteit was gekomen. Daar komt bij dat het verstandig is om de onderwijslast gelijkmatig over de vier jaar van een studie te spreiden; als een student zich in het derde jaar al begint te verdiepen, kan hij aan het begin van het vierde jaar op een hoger niveau beginnen. In het derde jaar moet er dan ook een ruime keus aan vakken op niveau zijn voor elke student.

In het huidige systeem is die keus er, maar als we niet uitkijken verandert dat bij invoering van het Bachelor/ Master systeem. Wat er dik inzit is dat er een verschuiving van aandacht, geld en interessante vakken te zien zal zijn naar de Masterfase. Daar zitten immers de "slimme" studenten, die al meer weten, en gemotiveerder zijn om zich in te spannen. (Hoog)leraren zullen het liefst aan die groep lesgeven. Verder kan de universiteit met het aanbieden van veel Masters buitenlandse studenten trekken. Waarschijnlijk zal er dus bezuinigd worden op de eerste drie jaar van opleidingen, om Masters grootser te kunnen opzetten. Dit alles heeft tot gevolg dat de eerste drie jaar van de studie (nog) minder interessant worden, breder, vlakker, schoolser, met minder diversiteit, minder diepgang, etc.

Het is daarom noodzakelijk dat iedereen die zich met de totstandkoming van de nieuwe programma's bezighoudt zich hier terdege rekening van geeft, en nadenkt over wat eraan te doen valt. Een mogelijke oplossing is om de muur tussen de Bachelorsfase en de Mastersfase permeabel te maken. Ik bedoel daarmee dat het in de Bachelorsfase, onder zekere voorwaarden, al mogelijk moet zijn om vakken uit de Masters te volgen, en andersom. Daardoor wordt het aanbod in allebei de fases uitgebreid. Voorwaarde voor het volgen van een Mastersvak is dan dat je de noodzakelijke voorkennis al hebt opgedaan. Bachelorsvakken kunnen met extra leeslijsten en een strengere toets aan het einde geschikt gemaakt worden voor de Mastersfase.

Gegeven dat een student in zijn eerste jaar begint aan een Master, niet een Bachelor, is de vraag of studenten altijd moeten kunnen doorstromen al beantwoord. Eveneens is dan al duidelijk dat eigen studenten voorrang moeten krijgen bij die doorstroom. Wat nog rest is de vraag wanneer studenten de toegang tot een Master ontzegd kan worden. Het is niet wenselijk om studenten de toegang te ontzeggen als ze hun Bachelor diploma nog niet hebben, om dezelfde redenen waarom studenten ook nog niet hun hele propedeuse hoeven hebben afgerond als ze aan hun doctoraal beginnen. Wel is het redelijk om van ze te vragen dat ze in hun discipline ver genoeg gevorderd zijn om het niveau van de Masters aan te kunnen, en hun medestudenten en docenten niet te belemmeren met een eventuele achterstand. Als formele voorwaarde kun je daarom stellen dat de student het disciplinaire gedeelte in de eerste drie jaar af moet hebben, en het merendeel van het niet disciplinaire gedeelte.

Maar om echt een goed beeld te krijgen is een intakegesprek aan te bevelen. In dat intakegesprek kan de student aangeven hoe hij zijn achterstand wil inlopen en uitleggen waarom hij toch al aan zijn Master wil beginnen. Het gesprek biedt tevens de mogelijkheid om de student te informeren over de aard van de Mastersopleiding, zodat hij de mogelijkheid heeft zijn keuze in heroverweging te nemen. Het einde van de eerste drie jaar van een studie wordt op deze manier een moment van bezinning voor de student. Hij begint aan een volledige opleiding, maar neemt na drie jaar even de tijd om na te gaan waar hij mee bezig is, en om in overleg vast te stellen hoe hij het best verder kan gaan. Daarmee biedt invoering van de Bachelor-Masterstructuur een duidelijk voordeel, zonder dat de studie minder flexibel wordt.

Selectie voor de masterfase?

Bijdrage van P.J. Hamersma

Op 19 juni 1999 tekende de minister van onderwijs, samen met collegae uit 29 landen, de zogenaamde Bolognaverklaring. In deze verklaring is de intentie vastgelegd om in de komende tien jaar te komen tot een grotere verenigbaarheid en vergelijkbaarheid van de hoger onderwijssystemen in Europa. Om dit doel te bereiken is gekozen voor de invoering van een systeem dat gebaseerd is op twee cycli: “undergraduate” en “graduate”.

Verder verwacht men dat de invoering van een bachelor-master structuur zal bijdragen aan het vergroten van de flexibiliteit van leerwegen en daarmee de mogelijkheden voor “levenslang leren” versterken. Dit alles is gedaan tegen de achtergrond, dat het Europese hoger onderwijs de laatste decennia zou hebben ingeboet ten opzichte van de Verenigde Staten. Zo heeft Europa haar positie als meest populaire bestemming voor studenten die wereldwijd buiten het eigen land studeren aan de VS verloren.

De invoering van het bachelor-master systeem betekent voor het Nederlands hoger onderwijs, dat we in ons binair stelsel van universiteit en hogeschool te maken krijgen met twee soorten bachelor en een soort master. Een bachelorgraad wordt verstrekt na 4 jaar HBO dan wel na 3 jaar WO (kandidaats) en een mastersgraad, afhankelijk van de opleiding, na 4 of 5 jaar WO (doctoraal). Een bachelorgraad is een voorwaarde voor de toelating tot de masterfase (doctoraal fase). In de Sorbonneverklaring wordt tevens opgemerkt dat de invoering van een dergelijk model niet los kan worden gezien van de PhD – opleiding: “In the graduate cycle, there would be a choice between a shorter master’s degree and a longer doctor’s degree, with appropriate possibilities transfer from one to the other”. Hiermee wordt bedoeld op een sterke afstemming van een tweejarige master die sterk op wetenschappelijk onderzoek is gericht, opdat de toelating tot een kortere PhD fase mogelijk wordt gemaakt.

Momenteel wordt landelijk op alle universiteiten en hogescholen gediscussieerd over de invoering van de bachelor-master structuur. Opmerkelijk punt hierbij is, dat binnen een aantal universiteiten nog wordt gesproken over een bachelorfase van minder dan twee jaar. Met name in de niet- bèta faculteiten, waar de opleidingen in het algemeen een omvang hebben van 4 studiejaren, worden diverse niet-driejarige varianten voorgesteld, terwijl de Bologna verklaring op dit punt duidelijk is en een *undergraduate* fase van minimaal drie jaar aangeeft. Dit geeft aan dat men nog steeds denkt dat het bachelordiploma slechts een tussenstation is, (aan de eigen universiteit) en dat de student toch wel zijn studie zal voltooien aan de eigen universiteit. Dit denken lijkt versterkt te worden door uitspraken van onze minister van onderwijs die stelt dat de bachelorfase niet een uitstroommoment is maar een doorstroommoment. Ditzelfde werd betoogd door de voorzitter van de werkgeversorganisatie in Nederland, die op de jaarlijkse bijeenkomst van de VSNU in Amsterdam sprak van een “knik” in plaats van een “knip”. Toch bedoelden beide heren hier dat er wel een *uitstroom* kan plaatsvinden bij de ene universiteit, maar dat de student zijn studie dan kan voortzetten aan een andere (buitenlandse) universiteit. Ik denk echter dat het bachelordiploma voor een bepaalde categorie van studenten *wel* een uitstroommoment zal zijn. Hierbij kan met name worden gedacht aan opleidingen waar op de arbeidsmarkt een grote behoefte aan bestaat, bijvoorbeeld opleidingen in de informatiewetenschappen. Dit betekent dat ook de eindtermen voor de bachelorfase duidelijk moeten zijn en dat rekening moet worden gehouden met deze mogelijkheid.

Internationaal gezien is de bachelor uit het Angelsaksische systeem voor veel studenten een einddiploma en zal een beperkte groep een master gaan volgen. Hierbij dient de lezer zich te realiseren dat in het Angelsaksische systeem geen HBO-WO structuur bestaat, en dat

studenten dit als afronding van hun studie zien. Die studenten die willen doorstuderen doen een master (MSc), die vaak specialistisch en beroepsgericht is, of verrichten een promotieonderzoek (PhD) in eigen land of in het buitenland. Ook is de variëteit aan bachelorrichtingen veel groter dan in Nederland, waar alle opleidingen zijn vastgelegd in het CROHO.

Door de verschillende curricula is het gebruikelijk bij een aantal buitenlandse universiteiten om ingangseisen te stellen bij de doorstroom naar de MSc- en PhD-fase. In een aantal gevallen wordt een student voorwaardelijk toegelaten, d.w.z. moet hij een aantal cursussen volgen alvorens te worden toegelaten, of worden deficiënties tijdens de "rit" weggewerkt. In Nederland zijn er op dit moment alleen toegangseisen voor HBO-studenten, die slechts in bijzondere gevallen met hun bachelordiploma direct naar de masterfase aan een universiteit doorstromen, maar in het algemeen zijn aparte onderwijstrajecten uitgestippeld voor deze groep studenten. Meestal zijn het ook de betere studenten die hieraan beginnen.

De vraag is: kunnen wij in de toekomst verwachten, dat een student, die zijn bachelor heeft afgerond aan bepaalde criteria dient te voldoen als hij aan een master wil beginnen? Buitenlandse studenten die een Engelstalige master willen volgen aan onze universiteit dienen in de regel aan allerlei criteria te voldoen: de inhoud van het gevolgde bachelorprogramma moeten voldoende niveau hebben, de behaalde resultaten moeten van een goed niveau zijn, soms zijn eventuele aanbevelingsbrieven gewenst etc. In sommige gevallen wordt geadviseerd een soort toelatingstest te doen om teleurstellingen te voorkomen (wederzijds). Hier zien we dat we in Nederland met verschillende maten meten. De meeste mensen zeggen, schrijven en vinden dat een student, die een (academische) bachelor heeft afgerond aan een bepaalde universiteit, automatisch moet worden toegelaten tot een master van die universiteit. Dit valt enigszins te begrijpen uit het feit dat men ervan uitgaat, dat in Nederland een bachelor in Amsterdam en bijvoorbeeld in Groningen ongeveer dezelfde inhoud en hetzelfde niveau heeft. Om deze reden wordt de Nederlandse student toegelaten, omdat we vinden dat een student met een bachelor automatisch dient te worden toegelaten tot de master fase.

Binnen de bètafaculteiten aan de Nederlandse universiteiten zien we, mede door het sterk dalend aantal studenten in traditionele disciplines als de wiskunde, natuurkunde en scheikunde, dat men zich opnieuw bezint over de inhoud van de opleidingen. Met name rijst de vraag of de opleiding wel goed aansluit bij de vraag uit de maatschappij. Het gevolg is, dat nieuwe studiepaden worden ontwikkeld die beter zijn afgestemd op de markt en dat internationaal wordt geworven. Deze ontwikkeling is voor landen als de VS en Groot-Brittannië niets bijzonders en bestaat al vele jaren. We moeten in de bachelor-master discussie oppassen dat we niet het Engels-Amerikaanse model kopiëren, maar dat we een eigen, goede invulling geven, waarbij de kwaliteit van ons onderwijs en het niveau van de opleiding centraal staan. In een tijd waar het gehele universitaire onderwijssysteem, mede door onze overheid, aan niveau inflatie wordt blootgesteld (hoe hoger het rendement, hoe tevredener de student, de docent, de onderwijsdirecteur, het bestuur, de overheid), moeten we opletten dat we niet in een neerwaartse kwaliteitsspiraal terechtkomen.

In de komende tien jaar zullen de Europese studenten mobieler en flexibeler worden. Na het behalen van hun bachelordiploma zullen zij niet automatisch doorstromen naar de masterfase aan hun eigen universiteit, maar zullen zij naar een andere (buitenlandse) universiteit gaan, of voor een korte periode stoppen om te werken, te reizen of om zich op een andere wijze te ontplooiën. Een deel van deze studenten zal mogelijk op latere leeftijd een master (in binnen of buitenland) kiezen, die het beste bij hem of haar aansluit, of wordt op basis van arbeidservaring rechtstreeks tot de promotie toegelaten, of studeert verder in (avond)deeltijd of studeren überhaupt niet verder.

Dit betekent dat de instroom in de masterfase zal bestaan uit een studentenpopulatie met verschillende “vooropleidingen”. Tegen deze achtergrond denk ik dat we, net als voor buitenlandse studenten, op termijn ingangseisen krijgen voor onze masterfase.

Aan welke eisen zouden studenten dan moeten voldoen? En hoe gaan we om met studenten, die niet het onderzoek in willen, maar die kiezen voor een ECV (educatieve-communicatieve variant), een M-variant (maatschappelijke variant), een minor, een bèta/gammatraject of mogelijk voor nieuw ontstane studiepaden? Krijgen HBO-studenten toegang tot bepaalde masteropleidingen? Zijn de toelatingseisen voor al die groepen hetzelfde als voor diegenen die een master volgen met het doel om een promotieonderzoek te verrichten? Het enige dat overeenstemt is, dat alle kandidaten een bachelordiploma bezitten en dat voor een beperkt aantal (onderzoek)masters zeker toelatingseisen zullen ontstaan, die in sterke mate gerelateerd zullen zijn aan de inhoud van de vooropleiding en behaalde resultaten.

In een bachelor-master structuur zal de keuzevrijheid voor de student groter worden, en zal hij die master kiezen die het dichtst aansluit bij zijn interessegebied. Daarentegen worden in sommige gevallen wel hogere eisen gesteld, maar zal de modale student een ruime keuze blijven behouden binnen zijn eigen universiteit.

Tot slot pleit ik voor de invoering van het “European Credit Transfer System” (ECTS) in het Nederlands hoger onderwijsstelsel en in het bijzonder aan de UvA, zodat de vertaling van behaalde studiepunten en cijfers van studenten die naar het buitenland willen helder en eenduidig is. Dit kan geschieden door vermelding van de ECTS-grades en -credits op de bijlage van de diploma’s. Dit maakt de internationale mobiliteit van onze studenten groter doordat bij de andere Europese universiteit duidelijk is wat de student voor resultaten heeft behaald. Tevens zal dit systeem gebruikt worden bij de toelating van studenten aan Europese universiteiten.

2.4 VIERDE THEMA: DE FINANCIËN

Nu studenten de mogelijkheid hebben om na drie jaar de universiteit te verlaten met een bachelordiploma op zak, moet ook het studiefinancieringsstelsel opnieuw worden gezien. De opvatting van de commissie Rinnooy Kan over de studiefinanciering van de bachelor / master-fase: de student krijgt studiefinanciering gedurende gehele cursusduur, dus gedurende de bachelor- en master-fase; bij een masterfase langer dan 1 jaar, is de universiteit verplicht de student aanvullende studiefinanciering te verschaffen. Degenen die een bijdragen leveren zijn de volgende vragen voorgelegd:

- Is het wenselijk dat universiteiten zelf een gedeelte van de masterfase financieren, en zo ja, waarom en in welke vorm? Welk beleid moet er gevoerd worden met betrekking tot externe financiering? (Gaat Microsoft binnenkort een informaticaopleiding sponsoren en leren de studenten dan alleen omgaan met Microsoft-producten?)*
- Leidt het feit dat universiteiten zelf het tweede masterjaar moeten financieren tot strengere selectie voor deze fase, waardoor minder studenten de kans krijgen om een master te volgen?*

De bijdragen zijn van: Lian Merckx (bestuurslid ISO), Ruben Post (bestuurslid LSVb) en dhr. S. Noorda (voorzitter College van Bestuur UvA).

Nieuwe ronde, nieuwe kansen?!

Bijdrage van Sijbolt Noorda

De introductie van de bachelor/master-structuur in het Nederlandse hoger onderwijs wordt door iedereen beschouwd als een gouden kans op vernieuwing. Waarom? En als het al zo is, hoe kunnen we er dan voor zorgen dat de door iedereen zo gewenste vernieuwing ook werkelijk gerealiseerd gaat worden? We hebben in Nederland nu eenmaal geen geweldige reputatie als het gaat om echte veranderingen. Meestal blijft het meer van hetzelfde in een nieuwe verpakking. Daarom is het wel nuttig eens naar de achtergronden van de huidige situatie en de nieuwste vernieuwingsdrang te kijken. Mogelijk valt daarvan te leren hoe het niet moet en hoe het beter kan.

Hoe staat het er nu voor in het hoger onderwijs? Je kunt de huidige situatie van het Nederlandse hoger onderwijs vergelijken met een halfvol of halfleeg glas, enerzijds zo gek nog niet, anderzijds minder goed dan mogelijk en wenselijk. Het niveau van de eindtermen en van de afgestudeerden is redelijk tot goed, maar het wegennet van studieroutes is verouderd en kent te veel afvallers, omzwervers en doodlopende straten.

De structuur van het opleidingsaanbod is in hoofdzaak al tientallen jaren hetzelfde: te beperkt en te uniform. De tweefasenstructuur in het wetenschappelijk onderwijs is 20 jaar geleden in de uitvoering halverwege blijven steken, door politieke onwil de hogere kosten te dragen van een serieuze tweede fase en door ons gezamenlijk onvermogen selectief te zijn (alle studiemogelijkheden moesten overal voor iedereen beschikbaar zijn). De eerste fase (tot en met het doctoraal examen) is vrijwel in alle studierichtingen de hoofdcyclus gebleven (met een standaardcursusduur van 4 jaar, voor de natuurwetenschappelijke richtingen onlangs verlengd tot 5 jaar). Van de oorspronkelijk voorziene tweede fase is niets terechtgekomen. Die mislukking is enigszins gecompenseerd door een sedert 1985 sterk toegenomen aanbod aan universitaire postdoctorale cursussen van zeer uiteenlopende aard, variërend van gespecialiseerde vooropleidingen voor promovendi tot vervolgcursussen gericht op zeer specifieke beroepskwalificaties. De overgrote meerderheid ervan wordt niet door de overheid bekostigd, maar kan zich bedruipen met een relatief hoog collegegeld respectievelijk wordt door de universiteit door interne kruissubsidie althans gedeeltelijk bekostigd uit de universitaire lumpsum. Voor de doorsnee-student speelt dit pakket aan opleidingen overigens geen rol.

Ook het hoger beroepsonderwijs kent een eenfasenstructuur, en die heeft momenteel vrijwel overal een cursusduur van vier jaar voor alle studenten, onafhankelijk hun vooropleiding. Dat heeft tot gevolg dat voor de meeste beroepen kwalificaties slechts op één niveau kunnen worden verworven. Daarmee wordt aan de ambities van studenten en de behoeften van de arbeidsmarkt niet voldoende voldaan. Om in dat gebrek te voorzien stromen studenten door naar enigszins verwante universitaire studies en bieden hogescholen in samenwerking met buitenlandse universiteiten master-routes aan, zonder rijksbekostiging. Desondanks is het hoger beroepsonderwijs zowel bij aankomende studenten als op de banenmarkt zeer populair. Het groeit de laatste jaren beduidend sterker dan het wetenschappelijk onderwijs.

Van oudsher wordt gedacht over het hoger onderwijs als een wegenstelsel met zijn vaste routes, uitritten en voorsorteervakken: scholieren met een VWO-diploma gaan aan een universiteit studeren voor een wetenschappelijke opleiding, en scholieren met een HAVO- of MBO-diploma gaan naar een hogeschool voor een beroepsopleiding. Dat is niet de werkelijkheid. Een groeiend aandeel hogeschoolstudenten heeft een VWO-diploma, maar kiest niet voor de universiteit. Een niet gering aantal hbo'ers met een HAVO-diploma zoekt het na een korter of langer studieverblijf aan de hogeschool uiteindelijk bij de universiteit.

We hebben eraan moeten wennen dat voor studenten het hoger onderwijs een samenhangend rangeerterrein is, waarop iemand, ook al komt hij op het HAVO- of MBO-spoor binnen, het rangeergebied via het universitaire spoor kan verlaten, respectievelijk via het hogeschoolspoor, hoewel hij langs het VWO-spoor binnenkwam. Naar mijn overtuiging nemen we deze feitelijke situatie nog onvoldoende serieus. Instellingen voor hoger onderwijs moeten zorgdragen voor een duidelijke bewegwijzering, coaching en advisering ten behoeve van studenten, en een zodanige inrichting van de cursussen dat de doorloop niet onnodig lang duurt, met zo min mogelijk zijsporen en onnodige wissels. Wie zich hierop richt - en we zijn in Amsterdam al een jaar of zeven ermee bezig - zal bemerken dat goed geprofileerde leerwegen aan universiteit en hogeschool met helder onderscheiden einddoelen de wezenlijke voorwaarden zijn voor een rangeerterrein dat aan de zojuist beschreven eisen voldoet. In dat verband is het zonneklaar dat studenten geen enkel belang hebben bij concurrentie tussen universiteit en hogeschool, met het oogmerk ten koste van elkaar grotere marktaandelen te verwerven. Integendeel, wanneer universiteit en hogeschool intensief samenwerken, meer zinvolle programmadifferentiatie bieden met helder onderscheiden leerdoelen en een geschikte advisering in het belang van de student (en niet met het oogmerk zoveel mogelijk zieltjes voor de eigen instelling te behouden), dan is zo'n samenwerking duidelijk in het belang van de studenten.

In het versteende en onvoldoende gevarieerde landschap van het hoger onderwijs kan de bachelor-/master-structuur een grote verbetering brengen. Zal dat ook gebeuren? We kunnen gerust aannemen dat er in ons deel van Europa binnen enkele jaren aan alle instellingen de een of andere vorm van bachelor-/master-structuur in het hoger onderwijs wordt ingevoerd. Maar of het opgewekte optimisme waarmee Europese ministers van onderwijs deze verandering in gang hebben gezet, door de verdere praktijk zal worden gerechtvaardigd valt te bezien. Niet alleen zullen er nationale verschillen blijven, qua tempo, qua doelstelling. Op welke manier precies twee cycli worden vormgegeven, welke standaard studieroutes worden beoogd, hoe de verschillende cycli zich ten opzichte van elkaar zullen profileren, dat alles is nog allerminst duidelijk. Ik vind dat allemaal niet zo'n probleem. Ook tussen landen die al lang een twee-fasen-structuur kennen bestaan grote verschillen. In die zin is het internationale argument van vergelijkbaarheid dat de ministers hebben aangevoerd van beperkte betekenis.

Waar het wel om gaat, is de vraag of de structuurverandering echte vernieuwing zal brengen. Op dat punt is er op grond van de ervaring geen reden tot groot optimisme. In Nederland worden bekostigingsregiems van de overheid niet snel aangepast aan een dergelijke structuurverandering (zeker wanneer die veel kostbaarder zal blijken te zijn dan het huidige uniforme

opleidingenaanbod). Ook zou het een verrassing zijn wanneer de instellingen didactisch, onderwijskundig snel en competent zouden inspelen op de structuuraanpassingen. Men moet eerder vrezen dat het een herhaling wordt van de vorige herstructurering (proberen zoveel mogelijk van het bestaande in de nieuwe vormen te gieten en bestaande posities te verdedigen met oude argumenten). Zoals zo vaak zou ook nu een compromisachtig resultaat kunnen ontstaan waar niemand veel aan heeft. Dat zou dan in belangrijke mate te wijten zijn aan gebrek aan politieke wil tot echte verandering en aan de traditioneel weinig ondernemende houding van instellingen, docenten en studenten.

Er zijn echter ook duidelijke tekenen van een kentering. Niet alleen heeft de wetgever de zelfstandige bestuurspositie van de instellingen in de afgelopen vijftien jaar stelselmatig versterkt, waardoor de complementaire rol van overheid en instellingen duidelijker werd. Er kan op lokaal niveau veel meer afwijkend geregeld worden dan vroeger. Ook komt bij politici, in elk geval bij de huidige minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, de notie sterker naar voren dat wil het Nederlandse hoger onderwijs zich op internationaal kwaliteitsniveau goed kunnen blijven handhaven, de instellingen zich duidelijker moeten profileren. Ze kunnen al lang niet meer als louter uitvoeringsinstanties van overheidsbeleid worden beschouwd, het zijn instituties met een grote eigen speelruimte en verantwoordelijkheid. De overheid ziet toe op de kwaliteit van het product van het hoger onderwijs (t.w. de studieprogramma's en al wat daarbij hoort), en de instellingen hebben de vrijheid een eigen profiel te kiezen, eigen programmatische zwaartepunten te bepalen en zich zodoende in internationale concurrentie en in rivaliteit met privaat bekostigd hoger onderwijs als sterke instituties met een maatschappelijk nuttige functie te manifesteren.

De Universiteit van Amsterdam en de Hogeschool van Amsterdam hebben gekozen voor een intensieve onderwijssamenwerking op een breed gebied. Beide instellingen bieden onderwijsprogramma's in vrijwel de volledige breedte van het hoger onderwijs. Gegeven de locatie in Amsterdam (met haar aantrekkingskracht op grote groepen studenten - 20 à 25% van de Nederlandse studenten kiest ervoor in Amsterdam te gaan studeren) is het niet zinvol te kiezen voor een beperkt programma-aanbod. Integendeel, juist omdat er veel studenten naar Amsterdam komen, is en blijft het in het belang van deze studenten met hun uiteenlopende talenten en aspiraties een breed, goed geordend en onderling afgestemd programma-aanbod te verzorgen. Als er ergens van een "rangeerterrein" van studieroutes sprake zal zijn in de Nederlandse situatie, dan toch hier. Dat is een uitgangspunt waarmee de Amsterdamse instellingen rekening hebben te houden en waarop ze hun onderwijsaanbod moeten aanpassen.

De ontwikkeling van hoger onderwijsprogramma's volgens het stramien van bachelor/master biedt een geschikte structuur om een aangescherpte, complementaire profilering te realiseren, met als dubbel effect een geheel van duidelijk onderscheiden leerroutes voor studenten en een heldere taakverdeling tussen de aanbieders van programma's aan universiteit en hogeschool. Ook al zou de landelijke vormgeving van het bachelor/master-stramien weinig vernieuwing brengen, dan nog zullen we het in Amsterdam als universiteit en hogeschool als een aantrekkelijke verbeteringsmogelijkheid benutten.

In dit verband is het, ter voorkoming van veelvuldig voorkomend misverstand, goed om erop te wijzen dat intensieve samenwerking tussen universiteit en hogeschool niet beoogt te komen tot uniformiteit van leerwegen en doelen, maar juist verschillen wil accentueren. Het gaat ons erom het verkeerd begrepen eigen instellingsbelang (zoveel mogelijk studenten hoe dan ook binnen eigen muren houden) te neutraliseren door een overkoepelend doel na te streven (iedere student zo goed en snel mogelijk in staat stellen de juiste route te vinden die past bij eigen talenten en aspiraties). Een toenemende vraag naar hoger onderwijs resp. hoger opgeleiden, behoefte aan nieuwe resp. specifieke competenties en kwalificaties, een toenemende dynamiek van vakkennis, en de noodzaak van een grotere doelmatigheid, dat zijn de motieven die de intensieve samenwerking motiveren. Daarbij hoort niet de ons dikwijls in de schoenen geschoven doelstelling

als zouden we een uniform hoger onderwijsstelsel nastreven. Integendeel. En de praktijk van de samenwerking bewijst dat onder de paraplu van gemeenschappelijk gedragen belangen variatie en differentiatie, met de bijbehorende grotere selectiviteit, juist gedijen.

De internationale positie en uitstraling van Amsterdam maakt het gewenst en mogelijk de samenwerking niet alleen in de regio te zoeken. Daarom komt een internationaal consortium tot stand van toonaangevende universiteiten in een vergelijkbare context (Berlijn, Londen en New York; de reeks is voor uitbreiding vatbaar) dat zich ten doel stelt studieprogramma's op internationale schaal gezamenlijk vorm te geven. Studenten en jonge onderzoekers die in toenemende mate in een internationale setting werk zullen vinden, verdienen een opleiding die daarop ook terdege voorbereidt.

In een sombere bui heb ik een Amerikaanse collega eens horen verzuchten: "Universities are like graveyards, you have to be able to resurrect them before you can move them." Institutionele vernieuwing van universiteiten is inderdaad lastig. En het zou een misverstand zijn wanneer men zou menen dat zulke ontwikkelingen als ik eerder heb geschetst te realiseren zijn als louter bestuurlijke beleidsprocessen. De bekende resistentie van academici tegen vernieuwing komt naar mijn overtuiging niet alleen voort uit conservatisme of een algemene afkeer van verandering.

Willen veranderingen effectief zijn, zeker wanneer ze direct te maken hebben met het academisch kernbedrijf, dan zal het niet gaan zonder bij het veranderingsproces passende organisatievormen, een stevige commitment van de kant van docenten, en steun van de kant van de studenten. Een dergelijke support verwerft men zich niet gemakkelijk, ze vraagt overtuigingskracht en daarvoor is het essentieel dat duidelijk gemaakt kan worden dat verandering verbetering betekent, dat er voordelen te behalen zijn voor studenten en docenten. Universiteit en hogeschool zijn geen bevelshuishoudingen - zeker niet in Amsterdam.

We hebben in de afgelopen jaren in de universiteit het zwaartepunt van de facultaire organisatie bij het onderzoek terecht zien komen; daar liggen bij uitstek ontplooiingsmogelijkheden voor ambitieuze academici, daar wordt beslist of men carrière maakt. Het onderwijs voelde zich - anders dan aan de hogescholen - een ondergeschoven kind.

Om daarin verandering te brengen zijn aan de Universiteit van Amsterdam sterke, zelfstandige, intern homogene onderwijsinstututen gevormd. Al het universitaire onderwijs wordt in en onder verantwoordelijkheid van dergelijke instututen geprogrammeerd en gedoceerd. Binnen een dergelijk apartheidsregiem voor het onderwijs mag verwacht worden dat het eerder de aandacht krijgt die het verdient. Ik denk dan aan budgettaire afwegingen (de instituutdirectie heeft de beschikking over het onderwijsbudget voor de desbetreffende opleidingen), aan samenhangender programma-ontwikkeling, aan functie en competentievariatie van docenten, aan grotere aandacht voor kwaliteitsprocessen, aan meer "teambuilding", aan een arena waarin ook m.b.t. het wetenschappelijk onderwijs academisch leiderschap zich kan ontwikkelen en manifesteren. Naar mijn stellige overtuiging is het verder ontwikkelen van de professionaliteit van academische docenten essentieel. Vanzelfsprekend blijft de samenhang van onderzoek en onderwijs een wezenskenmerk van de universiteit (door personele unies tussen de onderwijsinstututen en de onderzoekinstututen is die ook bij een relatief afgezonderde organisatievorm gewaarborgd), maar de natuurlijke neiging de wetenschapsbeoefening het zwaarst te laten wegen moet gecompenseerd worden door meer gewicht in de schaal van het onderwijs te leggen.

De bachelor-/master-herstructurering kan een echte vernieuwing van het hoger onderwijs worden. Maar ze wordt dat niet vanzelf. Als universiteiten niet willen samenwerken met hogescholen, blijft het stelsel van studieroutes door een willekeurig ijzeren gordijn in twee delen gesplitst. Als de overheid niet wil betalen voor de meerkosten van een gedifferentieerd programma-aanbod, komt er niets van die differentiatie terecht. Als docenten herprogrammering vooral meten aan de nieuwe plaats van hun eigen vakspecialisme, dan komt er van echt nieuwe

bachelor/master-programma's weinig terecht. Als studenten wel pleiten voor uitdagender en veeleisender studiemogelijkheden, maar principieel tegen selectie en toegangsregulering zijn, dan komt er geen extra uitdaging men blijft het meer van hetzelfde. Met andere woorden, vernieuwing vraagt inzet en durf van iedereen die bij universiteiten en hogescholen betrokken is. Anders worden alleen bordjes verhangen en verandert er verder bitter weinig.

De gevaren van een niet-bekostigde Master

Bijdrage van Lian Merckx

Minister Hermans zal binnenkort zijn opinie geven. Na een denkperiode van een maand of vier komt uit Zoetermeer een reactie gerold op iets dat het hele Nederlandse Hoger Onderwijssysteem zal omgooien. Een Bachelor Master systeem dat alle systemen zal overtreffen. Een stelsel dat de Nederlandse student aan de top van de wereld zal zetten. En de wereld door het stof zal doen kruipen voor de Nederlandse student.

Er is weinig waar wij ons meer zorgen over maken. De Nederlandse student wordt voor de leeuwen gegooid. Met de belofte aan gouden bergen wordt hij blij gehouden. En daarom maakt hij zich niet druk. Het is onbegrijpelijk hoe de studenten stil kunnen blijven terwijl hun leven ingrijpend zal veranderen. Middelbare scholieren laten ook al niets van zich horen, terwijl hun toekomst in onzekerheid gehuld gaat.

Maar de vraag die op ieders lippen ligt is duidelijk: wie gaat dat betalen?

De discussie heeft zich tot nu toe voornamelijk gericht op de bekostiging van de opleidingen zelf. Dat de Bachelor fase betaald moet gaan worden komt de minister niet onderuit. Of daarnaast ook de Master op overheidsgelden kan gaan rekenen is nog maar zeer de vraag. En dat kan juist een probleem voor de student opleveren. Het veilige bestaan, de zekerheid, kan zomaar weggevaagd worden. Een tweede jaar Master is volledig uit den boze. Mochten universiteiten, om de breedheid van initiële opleiding (Bachelor) te compenseren, de studenten een tweede jaar aan willen bieden dan zouden ze dit zelf moeten betalen. Hoe moeten ze dit doen?

Het is van oudsher zo geweest dat er heftig gediscussieerd wordt over het bekostigen van de universitaire studie. Ligt er hier een taak voor de ouders? Is de overheid verantwoordelijk? In de huidige samenleving, onder de slogan 'Nederland Kennisland', wordt van de overheid verwacht dat ze flink investeren in het onderwijs. En dat is ook wel logisch: je moet als land investeren in je eigen toekomst. Toch is de discussie weer opgestart, onder meer door het opengooien van de discussie rond het bekostigingsstelsel van hoger onderwijs instellingen. Zal de kwaliteit van het onderwijs gewaarborgd blijven als instellingen geld krijgen voor elke studiepunt die hun studenten behalen? Welke te-draaien bochten kunnen beleidsmakers de opleidingen voorschrijven om de inkomsten te vergroten? Kan de universitaire student straks op zijn diploma (want dat zal het worden) lezen dat hij of zij punten haalde voor sport of bestuurswerk? Misschien dat er zelfs minder gestudeerd hoeft te worden als de tentamens gemakkelijker worden.

Minstens zo belangrijk is, desalniettemin, dat de Master fase bekostigd moet worden. Nederland zal het, ook in internationaal perspectief, niet kunnen maken om halfbakken academici af te leveren. Zal iemand met een Bachelor diploma voldoende kennis en vaardigheden hebben om een hoogwaardige positie in te nemen? Heeft deze persoon überhaupt wel onderzoek leren doen? En wat zal dit geheel doen voor de Academische Vorming? Nu wordt het antwoord af en toe wel heel gemakkelijk gegeven: universiteiten moeten zichzelf maar extern laten financieren.

Bedrijven zouden studies moeten gaan ondersteunen door middel van geld en/ of expertise, d.w.z. docenten en materiaal. Iemand van KPMG komt bij Bedrijfskunde college geven (en

neemt natuurlijk recruiters mee) of Apple levert de computers bij een opleiding Natuurkunde. Dit brengt gevaren met zich mee, vooral als er geld of docenten toegestopt gaan worden. Een bedrijf zou dan mogelijk het onderwijsprogramma tot op zekere hoogte gaan beïnvloeden. (Dit neemt niet weg dat voor sommige studies praktijkdocenten grote toegevoegde waarde kunnen hebben.) Stel je een studie informatica voor waarbij je specifiek leert om met Microsoft producten te werken. Het is op zich niet een probleem als er 'in natura' gesponsord wordt. Dit zou de kwaliteit van de faciliteiten en materialen mogelijk verbeteren. Als er zodanig wordt ondersteund dat de objectiviteit van het onderwijs in gevaar komt dan is het ongewenst en onnodig.

Daarnaast schuilt in de schaduw nog een groot gevaar, want wat is nou de toegevoegde waarde van bijvoorbeeld een student scandinavistiek voor een grote geldschieter? Betekent geld van buitenaf dat kleine, minder populaire, studies moeten ophouden te bestaan? Pas als de markt het aangeeft zal een studie levensvatbaar zijn. Dat is niet wenselijk, laat staan dat dit het Hoger Onderwijs klimaat in Nederland zal bevorderen. Het gevoel van 'studeren', 'student zijn' en 'iets leren' zal verdraaid en vernietigd kunnen worden. De druk van de overheid, naast de trekkracht van de maatschappij, zal jong en studerend Nederland niet ten goede komen.

Het niet-bekostigen van de Master zal, naast het dichtspijkeren van de toegankelijkheid van ons onderwijs, mogelijk nog een barricade opwerpen. Namelijk dat instellingen zelf eisen gaan stellen aan de binnenkomende student: de selectie. Als er geen geld van de overheid komt, en de Master geen 'publieke taak' meer is, zal de student niet alleen meer moeten gaan betalen, maar hij of zij kan ook getoetst worden op bijvoorbeeld de cijferlijst. Met hoge cijfers en het 'goede profiel' ben je van een vervolgopleiding (de Master) verzekerd. Kan de geschiktheid van een student afgelezen worden aan cijfers? Het ISO zou graag zien dat andere opgedane vaardigheden, als bestuurswerk, hierdoor niet in het gedrang komen. Zonder dat daar nou meteen studiepunten voor gegeven worden. Naast dat dit, de beoordeelde cijferlijst, studenten zal tegenhouden dat te doen waarvoor ze er onder andere zijn, namelijk het studeren tot ze een volledige opleiding af hebben, kunnen bedrijven ook eisen gaan stellen aan studenten die toegelaten worden tot 'hun' opleiding. Dit soort selectie is absoluut niet wenselijk, slechts selectie op inhoudelijke gronden kan toegelaten worden. Dit heeft tot direct uitvloeisel dat de minister de Master zal moeten blijven bekostigen.

Naast het feit dat er onduidelijkheden bestaan over de bekostiging van de hele opleiding überhaupt, bestaan er ook onduidelijkheden omtrent de bekostiging van studenten zelf: de Studiefinanciering (StuFi). Studenten krijgen nu geld om te kunnen overleven tijdens hun studie. Of dit wel of niet toereikend is, is nu niet aan de orde. Wel is het zo dat deze uitkering pas gegeven wordt als je een voltijd bekostigde opleiding volgt. Een opleiding die vanuit overheidsgelden zijn bestaansrecht verkrijgt. Mocht je als moderne student verder willen studeren dan alleen een Bachelor, en dus het niveau van opleiding zou willen bereiken dat je nu kan bereiken, zou je hier tegenaan kunnen lopen. Je krijgt geen StuFi meer. De geldkraan van de overheid wordt dichtgedraaid. Al kreeg je misschien geen grote beurs, toch zal je het geld wel gaan missen. Wie gaat dit betalen? De enige acceptabele mogelijkheid is dat de overheid de bekostiging van de Master en daardoor de StuFi zal verzorgen.

Met flexibiliteit hoog in het vaandel stormt politiek Den Haag tot de poorten van de instellingen om daar niet verder te mogen. Met het dereguleringsbeleid bestaat altijd de mogelijkheid dat universiteiten er met de macht vandoor gaan. Als de minister de Master niet langer bekostigt zal dat nog eerder, en misschien wel in grotere mate, het geval zijn. Universiteiten moeten dan, om kwalitatief goed onderwijs te kunnen geven, elders om geld gaan leuren. Als een commercieel bedrijf zal deze eeuwenoude instantie op de knieën moeten gaan voor de markt waarvan zij zich altijd zo waardig afzijdig heeft gehouden. Als zij zelf de opleiding en de StuFi moeten gaan verschaffen zal dit leiden tot een niet geringe selectie aan de poort. Een strenge commissie waarvoor een reeds redelijk opgeleid persoon zich zal moeten verantwoorden en verkopen. Dit

gaat veel studenten de mogelijkheid tot een verdere opleiding ontnemen. Om dit alles te voorkomen zal het nodig zijn om de politiek er van te overtuigen van het nut van een bekostigde Master. Nu is het hopen dat Zoetermeer na een lange denkperiode eindelijk helderheid kan bieden over de ideeën van Hermans en het dialoog aan wil gaan.

De gemiste kansen van bachelor master

Bijdrage van Ruben Post

Half november, veel later dan gepland, was het dan zover. Minister Hermans presenteerde zijn plannen voor invoering van het bachelor mastersysteem in het Nederlandse hoger onderwijs. Voor ingewijden in het onderwijs had Hermans' notitie weinig nieuws in petto. In grote lijnen nam de bewindsman het advies over van de commissie-Rinnooy Kan, die al voor de zomer een lijvig rapport produceerde. De eigen inbreng van de minister bestond paradoxaal genoeg vooral uit de mededeling dat van rijkswege weinig beleid te verwachten is, laat staan extra financiële middelen. En dat baart de Landelijke Studenten Vakbond (LSVb) grote zorgen. Kwaliteit, diversiteit en toegankelijkheid van het onderwijs kunnen wel eens danig in de knel komen.

Het leek allemaal zo gek nog niet, dat bachelor mastersysteem. Hoewel gedwongen door internationale omstandigheden (de Bolognaverklaring), was de invoering van een twee fasenmodel wellicht een goede aanleiding om het ingedutte en verschaalde hoger onderwijs in Nederland van een stevige kwaliteitsimpuls te voorzien. Jaren van opgelegde bezuinigingen, steevast bewerkstelligd met de gevreesde kaasschaafmethode, zijn niet straffeloos aan hogescholen en universiteiten voorbij gewaaid. De geldkraan naar onderwijsinstellingen werd stilaan dichtgedraaid, het aanbod van opleidingen en onderzoeksfaciliteiten verschaalde, de studieduur werd in een mum van tijd teruggebracht van zes naar vier jaar, om nog maar te zwijgen van het financiële regime dat studenten werd opgelegd: verhoging van het collegegeld, verlaging van de basisbeurs en invoering van tempo - en prestatiebeurs. Eigenlijk is de meest cynische en tragische conclusie dat tot het aantreden van het tweede paarse kabinet alle onderwijsveranderingen werden ingegeven door pure bezuinigingsdrift, en werkelijk niet één door redeneringen van meer onderwijskundige aard.

Gezien deze treurige voorgeschiedenis was het geen wonder dat invoering van een stelselwijziging zonder bezuinigingsoogmerk aanvankelijk reden gaf tot lichte vreugde, zelfs bij studentenbonden. Maar dit optimisme werd al snel en vakkundig de grond in geboord door respectievelijk het rapport-Rinnooy Kan, de presentatie van de onderwijsbegroting 2001 en de kabinetsplannen voor bachelor master. Rinnooy Kan kondigde al aan dat overheidsbekostiging en studiefinanciering voor de volledige bachelor- en masteropleiding niet vanzelfsprekend is. Uit de onderwijsbegroting bleek bovendien pijnlijk dat Hermans geen extra geld wil uittrekken voor de stelselwijziging, alle mooie frasen over modernisering en flexibilisering van het onderwijs ten spijt. De kabinetsnotitie *Naar een open hoger onderwijs* tenslotte zet, in al haar zuinigheid, de deur wijd open naar privatisering van het hoger onderwijs. Sponsoring, duale leerwegen, bedrijfsopleidingen, niets lijkt te gek, zolang het de overheid maar geen extra geld kost. Hermans vindt bachelor master echt geweldig, zo lijkt het, maar onderwijsinstellingen en studenten mogen het samen gezellig uitzoeken, en, vooral, opdraaien voor de kosten.

De LSVb vindt de voorgestelde invoering van bachelor master een scala van gemiste kansen. Enerzijds is het schrijnend te merken dat in deze tijden van hoogconjunctuur, waarin iedereen woorden tekort komt om het belang van onderwijs te benadrukken en waarin politici pochen over een aanstaande Kenniseeuw, een grote stelselwijziging als deze niet gepaard gaat met een flinke investering. Anderzijds is het jammer dat de invoering van bachelor master niet wordt

aangegrepen om het hoger onderwijs in Nederland echt grondig te renoveren en te verbeteren, bijvoorbeeld door het op de helling zetten van de verouderde scheiding tussen universiteiten en hogescholen.

De invoering van bachelor master is hét moment om het Nederlandse hoger onderwijssysteem een flinke kwaliteitsimpuls te geven. Dat is hard nodig, want om tot de gewenste kennissamenleving en kenniseconomie te komen, moet er ook in het hoger onderwijs veel veranderen. Daarom is het vreemd dat de regering nauwelijks lijkt te willen investeren in het hoger onderwijs. De cultuur van bezuinigingen zwerft nog steeds rond in de Zoetermeerse apenrots en in politiek Den Haag. Zelfs nu de miljarden als gebraden duiven in de monden van politici vliegen, komt het onderwijs en met name het hoger onderwijs, er bekaaid vanaf. De acute kwaliteitsproblemen zijn met het einde van de bezuinigingen wellicht voorbij, maar Hermans houdt het in zijn beleid slechts bij een summier pakketje achterstallig onderhoud. Voor de komende jaren vertoont het bedrag dat per student wordt uitgegeven zelfs een dalende lijn! Deze impliciete bezuiniging staat in schril contrast met de propaganda voor de kenniseconomie die het kabinet in woord en geschrift belijdt.

De kwaliteit van het onderwijs moet in de toekomst (beter) gewaarborgd worden door het invoeren van een accrediteringsstelsel. Zonder te denken dat accreditering een panacee is voor een kwalitatief goed onderwijs, is een keurmerk zeker een stap vooruit. (Internationale) herkenbaarheid en vergelijkbaarheid van opleidingen is voor de student en het onderwijs van groot belang, zonder dat daarbij overigens verschillen in niveau en kenmerken moeten worden genegeerd. Europees onderwijs heeft geen behoefte aan een grijze middenmoot, wel aan een stevig minimumniveau met verrassende en verschillende invalshoeken.

Wie wil investeren in de kwaliteit van het onderwijs, ontkomt niet aan een verlening van de totale studieduur. Terecht spreekt de commissie-Rinnooy Kan haar voorkeur uit voor een studieduur van vijf jaar: drie jaar brede inleidende vakken in de bachelorfase, twee jaar verdieping in de masterfase. Voor de noodzakelijke verdieping (daar is de masterfase tenslotte voor bedacht) is een minimaal twee jaar durende masterfase onontbeerlijk. Hermans vindt van niet. Het gaat hem, zo zegt hij, om de kwaliteit en niet om de lengte van een studie. Kan het in een jaar, dan gaat het in een jaar. Komt een opleiding tot de conclusie dat echt twee jaar nodig is, dan mogen ze dat extra jaar best aanbieden. Ze moeten dan echter zelf maar zien wie er voor betaalt. Studenten die de uitdaging van twee jaar wetenschappelijke verdieping wel willen aangaan, moeten vooral hun best doen, maar hebben geen recht op studiefinanciering.

Over dit laatste aspect hebben Peter Rehwinkel (Tweede Kamerlid voor de PvdA) en Farid Tabarki (lid van de commissie-Rinnooy Kan) terecht de noodklok geluid in *Het Parool* van 30 november. Zij vrezen voor de toegankelijkheid van het hoger onderwijs als studenten geen studiefinanciering ontvangen voor de volledige masterfase en roepen Hermans op dit te corrigeren. Wie na de bachelor gaat werken of iets anders gaat doen, moet dat vooral doen. Wie echter verder wil mag onderweg geen financiële obstakels tegenkomen, dat is oneerlijk, niet sociaal en inconsequent. Als Hermans echt werk wil maken met bachelor master en onderwijsvernieuwing, past hij het studiefinancieringsstelsel daarop aan. In het huidige systeem, dat al tot op het bot is uitgekleed door tal van bezuinigingen, geldt tenminste nog dat je studiefinanciering ontvangt voor de periode van de studieduur. Die regel zal als het aan Hermans ligt vervallen.

Zo logisch als het is dat studenten die vijf jaar studeren vijf jaar studiefinanciering moeten krijgen, zo logisch is het dat (erkende) opleidingen die een vijfjarige cursus aanbieden, vijf jaar overheidsgeld krijgen. Onderwijsinstellingen moeten de gekste bokkensprongen maken om

voldoende geld op te hoesten voor het vijfde jaar, met alle mogelijke desastreuze gevolgen van dien. Neem nou een notitie van de Vrije Universiteit. Daarin wordt als een van de mogelijke oplossingen voor het vijfde jaar genoemd om 'te bekostigen op basis van contracten met overheid en bedrijfsleven'. VU-masters worden mogelijk deels gefinancierd op basis van een contract tussen de opleiding en een bedrijf, 'waarbij de student zich verplicht om na het behalen van de mastergraad een contractueel vastgelegde periode voor de financierende instelling te werken.' Waar blijft de academische onafhankelijkheid? Hoe zit het met de vrijheid van de student?

Het is te hopen dat PvdA'er Rehwinkel zijn ferme taal herhaalt tijdens de Kamerbehandeling van Hermans' voorstellen en dat hij zijn collega's van zijn gelijk overtuigt. De Tweede Kamer moet de minister krachtig laten weten dat hij op een dwaalspoor verkeert. Hermans zegt dat er geen politiek draagvlak is voor bekostiging van het vijfde jaar. Maar politiek draagvlak moet je creëren. Een onderwijsminister kan daarmee bijvoorbeeld beginnen in de wekelijkse ministerraad.

Politiek en samenleving vinden onderwijs terecht een belangrijke overheidstaak. De plannen van Hermans bedreigen echter het nu nog grote maatschappelijke draagvlak voor het onderwijs door hoger onderwijs voor een deel afhankelijk te maken van economische fluctuaties in plaats van politieke prioriteiten. De LSVb hoopt dat een krachtige alliantie van parlementariërs, studenten, universiteiten en hogescholen de dwaling van het kabinet ongedaan maakt en ervoor zorgt dat de invoering van bachelor master een werkelijke verbetering inhoudt. Als dat gebeurt, kunnen ook volgende generaties de vruchten plukken van een hoogstaand hoger onderwijs.

Derde hoofdstuk: standpunten van de landelijke studentenbonden

3.1 INTERSTEDELIJK STUDENTEN OVERLEG (ISO)

In september 2000 heeft het ISO een reactie uitgebracht op het rapport van de commissie Rinnooy Kan met de titel *Bachelor – Master: ISO Handleiding*. De ISO standpunten op een rijtje:

Over het binaire stelsel:

- Het ISO onderstreept een verandering in titulatuur in 'Bachelor' en 'Master' Er zal voortaan echter consequent gesproken moeten gaan worden van Professional Bachelors en Masters en Academic Bachelors en Masters; dit om het onderscheid tussen *Professioneel* Hoger Onderwijs en *Wetenschappelijk* Hoger Onderwijs duidelijk te houden. Op Europees niveau moeten afspraken over de inhoud van deze titels gemaakt worden.
- Het binaire stelsel moet blijven bestaan op inhoudelijke gronden, dat wil zeggen op onderscheid tussen professionele en academische opleidingen. Het onderscheid tussen professioneel onderwijs en academisch onderwijs moet niet langer aan de hand van de instelling waar de studie onder valt worden bepaald, maar moet basis van inhoudelijk criteria worden vastgesteld. Hierbij is een goed accreditatiesysteem van groot belang. Een principieel onderscheid tussen een professionele en een wetenschappelijke opleiding moet blijven bestaan.

Over de selectie:

- Selectie voor de Bachelor opleidingen mag niet. De selectie die nu op basis van het voortraject wordt gemaakt (VWO – HAVO) is voldoende.
- De selectie betreft het moment van toelating tot een Master opleiding. Selectie, behalve op inhoudelijke gronden, is voor publiek bekostigde opleidingen ontoelaatbaar. Iedereen die een Bachelor met minstens 85 % heeft afgerond moet toegelaten worden tot een Master.

Over accreditatie:

- Een goed accreditatie systeem is een eerste voorwaarde voor het invoeren van een Bachelor – Master systeem in het Nederlands Hoger Onderwijs. Accreditatie moet vooral een uitbreiding zijn van het huidige visitatiesysteem.
- Accreditatie zal op nationaal en internationaal niveau moeten plaatsvinden en moet nationale en internationale duidelijkheid verschaffen. Van belang is dat de gegevens objectief en openbaar zullen zijn.
- Accreditatie moet niet alleen voor publieke opleidingen gelden, maar ook voor de private opleidingen.
- Studenten moeten een rol spelen in dit accreditatiestelsel: er zal een klankbordgroep, waarin ook studenten zitten, samengesteld moeten worden die toezicht houdt op het functioneren van de accreditieraad.

Over de bekostiging en studiefinanciering:

- De minister moet de professional master ook bekostigen.
- Bekostiging van de masters mag nooit ten koste gaan van de Bachelor opleidingen.
- De studiefinanciering zal na het behalen van de Bachelorgraad omgezet moeten worden in een gift. Onbewuste omzetting is belangrijk zodat studenten de keus doorgaan / niet-doorgaan niet bewust hoeven te maken. De studiefinanciering kan gedurende de periode van 10 jaar opgenomen worden. Dit betekent dat gedurende deze periode het volgen van een Master ondersteund en gepromoot zal worden.

Over de bachelor:

- De brede bachelor moet gericht naar een discipline ingevuld worden; de bachelor zal disciplinair opgezet moeten worden. In een brede bachelor schuilt wel het gevaar dat in combinatie met een eenjarige master dat men niet meer aan verdieping toekomt in de

studie. Hoe breder de academische bachelor, hoe meer gewicht de Master opleidingen krijgen. Een master van twee jaar is in dat geval absoluut noodzakelijk.

- Uitstroom van studenten na hun academic bachelor is een ongewenste ontwikkeling; dit zou bijvoorbeeld betekenen dat er 'halfbakken' academici op de arbeidsmarkt komen. De 'academic bachelor' behoort dus geen uitstroommoment te zijn. Het ISO stelt voor om studenten te stimuleren het hele traject doorlopen; dit door middel van studiefinancieringsstelsel (zie punt 'over bekostiging').

Over de 'zorgplicht':

- In het rapport van de commissie Rinnooy Kan wordt de zg. 'zorgplicht' genoemd: dit houdt voor het wetenschappelijk onderwijs in dat wanneer een bacheloropleiding wordt aangeboden, er ook in die richting een master aangeboden moet worden. Deze zorgplicht moet inhouden dat er zorg gegarandeerd is voor de kwantiteit en de kwaliteit van de masteropleidingen. Deze zorgplicht wil ook zeggen dat er naast inhoudelijke eisen niet extra geselecteerd mag worden bij de doorstroom tot de masteropleiding.

3.2 LANDELIJKE STUDENTEN VAKBOND (LSVb)

In oktober 2000 heeft de LSVb zijn visie op het rapport van de commissie Rinnooy Kan gegeven; in een notitie geeft de LSVb zijn mening en draagt alternatieven aan voor de voorstellen uit het genoemde rapport. De belangrijkste punten uit de notitie van de LSVb:

Over de 'kwaliteitsimpuls':

- De LSVb vindt dat de minister, meer dan hij nu doet, zich sterk moet maken voor meer geld voor het hoger onderwijs. Hij moet niet bij voorbaat al binnen zijn eigen departement compromissen sluiten omdat het hoger onderwijs geen politieke prioriteit is. De invoering van het bachelor-master systeem moet gepaard gaan met flinke investeringen om de kwaliteit, diversiteit en toegankelijkheid van het Nederlandse hoger onderwijs te verbeteren.

Over het binaire stelsel:

- De LSVb vindt dat de kunstmatige en achterhaalde scheiding tussen hogescholen en universiteiten moet worden opgeheven en moet worden vervangen door één hoger onderwijsstelsel, waarbinnen de student duidelijke profielen kan kiezen. Tussen puur beroepsgericht en puur wetenschappelijke opleidingen bestaan tal van gradaties. Om een uniform hoger onderwijsbeeld uit te dragen, moeten zowel de beroepsgerichte master als de wetenschappelijke master door de overheid bekostigd worden.

Over de selectie:

- De LSVb vindt dat er voor de masteropleidingen alleen geselecteerd mag worden op relevante voorkennis; selectie op niet-relevante voorkennis (zoals cijfers) is onnodig en ontoelaatbaar. Voor de LSVb is de enige vorm van selectie zelfselectie.
- De invoering van het bachelor-master systeem mag er volgens de LSVb niet toe leiden dat studenten studievertraging oplopen bij de overgang van de bachelorfase naar de masterfase. Om het doorstromen van de bachelorsfase naar de masterfase te bevorderen, moeten er goede doorstroomregelingen komen. Als een student bijvoorbeeld zijn bachelorfase op enkele studiepunten na afgerond heeft, moet het mogelijk zijn om alvast met de masterfase te beginnen.

Over accreditatie:

- De LSVb wil dat er één accrediteringsraad komt voor het hele hoger onderwijs, die zowel het beroepsgerichte als het wetenschappelijke onderwijs beoordeelt. De accrediteringsraad moet beoordelen wat de mate van theoretisering van een opleiding is (beroepsgericht, algemeen vormend, wetenschappelijk).

Over de bekostiging en studiefinanciering:

- De LSVb vindt dat Nederland moet streven naar wetenschappelijke masteropleidingen van de internationaal geldende norm van minimaal twee jaar. Op die manier kunnen we toe naar een brede bachelorfase en een gespecialiseerde masterfase. Als het daarom nodig is de duur van een masteropleiding te verlengen, dan is het de taak van de overheid zowel de verlengde periode van de studie als de extra studiefinanciering voor studenten te financieren. Verder dient de propedeuse te blijven bestaan in de bachelorfase van de opleidingen als keuzemoment voor de student zelf en als meetmoment voor de financiering.
- De LSVb vindt dat private financiering in het hoger onderwijs aan strenge regels gebonden moet worden, zodat het onderwijs niet afhankelijk is van deze geldstroom. Ook het huidige opleidingsaanbod moet minimaal gehandhaafd blijven.
- De student moet tijdens zijn gehele initiële studie, dus zowel voor de bachelor als voor de masterfase, studiefinanciering ontvangen. De tien jaar termijn voor het behalen van een bachelordiploma of een bachelor- en een masterdiploma moet daarbij behouden blijven. De studiefinanciering moet door de overheid betaald worden en de ouderlijke bijdrage moet gefiscaliseerd worden, zodat studenten echt onafhankelijk van hun ouders kunnen studeren.

Over de bachelor:

- Bij het begin van de bacheloropleiding moet duidelijk zijn tot welke masteropleidingen het bachelordiploma toegang geeft. Het moet voor studenten mogelijk zijn eventuele deficiënties weg te werken. De student moet alvast aan de masterfase kunnen beginnen, ook als de bachelor nog niet helemaal is afgerond.
- Allereerst bepalen student en arbeidsmarkt zélf of het bachelordiploma een uitstroompunt zal zijn. Als het economisch goed gaat en er een krapte op de arbeidsmarkt is, zullen bedrijven weldegelijk geïnteresseerd zijn in deze zogenaamde 'halve academici' die door het bedrijfsleven zelf met een stoomcursus bij- en afgeschoold kunnen worden.

In vergelijking met de standpunten van het ISO zijn er overeenkomsten, maar op een aantal punten verschillen de landelijke studentenbonden. Zo wil de LSVb de gelegenheid aangrijpen om het binaire stelsel in het hoger onderwijs te vervangen door één hoger onderwijsstelsel, terwijl volgens het ISO het binaire stelsel moet blijven bestaan op inhoudelijke gronden, dat wil zeggen op onderscheid tussen professionele en academische opleidingen. Bovendien is de LSVb bijvoorbeeld van mening dat de student en de arbeidsmarkt zélf bepalen of een bachelordiploma een uitstroompunt is; het ISO benadrukt dat uitstroom van studenten na hun bachelor een ongewenste ontwikkeling is.

Vierde hoofdstuk: aandachtspunten

In dit Handboek hebben we een overzicht gegeven van enerzijds de reeds bestaande plannen op landelijk & universitair niveau, anderzijds van de opvattingen van verschillende auteurs over de vele fundamentele vragen die nog open zijn.

Zoals in de inleiding al werd gezegd, heeft de discussie over de bachelor / master invoering raakvlakken met elke fundamentele discussie die de afgelopen eeuw over het hoger onderwijs is gevoerd. Het zal dan ook geen verbazing wekken dat er geen eenduidige conclusie te trekken valt uit het voorgaande. Met betrekking tot deze onderwijsvernieuwing lijkt er slechts op een vlak consensus te heersen: de nieuwe onderwijsstructuur moet meer worden dan slechts een formele en administratieve wijziging. Juist door de op handen zijnde grote veranderingen is er voor studenten en anderen belanghebbenden een ideale mogelijkheid gecreëerd om te reflecteren op het huidige onderwijs.

De omvorming van de onderwijsstructuur zou een gelegenheid moeten zijn om op opleidingsniveau en op facultair niveau te streven naar algehele verbetering van de kwaliteit van het onderwijs en de opleidingen. Gezien de resultaten van het laatst uitgebrachte onderzoek van het ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau, getiteld *De academische uitdaging*, zou men bijvoorbeeld kunnen denken aan middelen om het niveau en de intensiteit van een aantal studies omhoog te brengen, zodat de studie meer inzet van de student vereist, en daarmee ook 'uitdagender' wordt. Studenten blijken het te waarderen als ze uitgedaagd worden door hun opleiding tot het leveren van betere prestaties.

Samen met het feit dat studenten in de nabije toekomst na het behalen van hun bachelor kunnen uitstromen naar de arbeidsmarkt, zou dit een stimulans moeten zijn om een bachelorprogramma aan te bieden dat een behoorlijk 'gewicht' heeft, zowel op het punt van algemene academische vaardigheden als disciplinegerichte aspecten. Bovendien zou afstemming op de internationale context, een van de hoofddoelen immers van de Bologna-verklaring, kunnen betekenen dat een semesterindeling in plaats van een trimesterindeling van de opleidingen meer voor de hand ligt.

Specifieke vragen rond de nieuwe structuur kunnen in de verschillende studentenraden ter sprake gebracht worden: rond de bachelor bijvoorbeeld vragen naar de invulling en de eindtermen van de bachelorfase, waarbij tevens aangekaart zou kunnen worden op welke wijze de bachelorfase als een echt afgerond 'programma' ingevuld kan worden, zodat studenten na het behalen van deze graad eventueel kunnen uitstromen. Bovendien kan de discussie opgezet worden welke 'disciplinaire' bachelors er komen, en welke 'interdisciplinaire'. Met betrekking tot de masterfase zijn onderwerpen van belang als de lengte van de masterfase, de financiering, samenwerking met ander faculteiten, universiteiten, of hogescholen, de invulling van een eventuele 'topmaster' en de selectiecriteria hiervoor.

Een kritische blik richting de huidige onderwijskwaliteit is dus een belangrijke factor in het welslagen van de nieuwe onderwijsstructuur: op deze manier kan er een echt inhoudelijke verandering doorgevoerd worden, in plaats van een louter administratieve wijziging. Op een punt moeten we de minister gelijk geven: het belangrijkste bij deze discussie zijn niet zozeer de vragen naar *wanneer en hoe* dingen gaan veranderen, maar de vraag naar *wat* er gezien de huidige stand van zaken veranderd of juist ongewijzigd moet blijven in de verschillende opleidingen.

De ASVA Studentenunie meent dat dit Handboek een impuls kan leveren aan de discussies rond die fundamentele vraag, en hoopt dat iedereen hierdoor geïnspireerd zal zijn om over nieuwe plannen, en uitwerking van de huidige, na te denken en volop verder te discussiëren.

Vijfde hoofdstuk: bronnen voor meer informatie

- *Advies inzake de invoering van een bachelor-master systeem in het Nederlands hoger onderwijs*, juni 2000. Rapport van de commissie Rinnooy Kan
- *HOOP 2000*
- *Joint declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna on the 19th of June 1999* (de zg. Bologna-verklaring)
- *'Naar een open hoger onderwijs'*. Rapport OC&W over de invoering van een bachelor-masterstructuur in het Nederlandse hoger onderwijs.

Deze teksten kun je op of via onze website, www.asva.uva.nl, bekijken of downloaden

Andere websites:

- www.minocw.nl (Ministerie van O,C&W)
- www.vsnu.nl (De brancheorganisatie van Nederlandse universiteiten)
- www.iso.nl (Landelijke studentenorganisatie 'Interstedelijk Studenten Overleg')
- www.lsvb.nl ('Landelijke Studenten Vakbond')
- www.nuffic.nl (Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs)
- www.utwente.nl/cheps ('Centre for Higher Education Policy Studies')
- www.hbo-raad.nl (Vereniging van hogescholen)

Zelf mee discussiëren?

www.uva.nl/bachelor-master

Publicaties van het ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau:

Een gevaarlijk koppel: IBG en GBA	1998
Studenten over studieadviseurs, studieadviseurs over studenten	1999
Kostenposten	1999
Twee fases, één gedachte? Het grote Bachelor-Master Handboek	2000
De Academische Uitdaging	2000
Evaluaties Geëvalueerd. Het grote evaluatie onderzoek	2000
Tussen Wal en Schip. Een onderzoek naar het functioneren van opleidingscommissies en student-leden	2000
De Academische Uitdaging	2000
Document Studentenhuisvesting	2001
'Onderwijs.nl'? Een onderzoek naar ICT in het onderwijs aan de UvA	2001
Fiducie in de fusie? Een onderzoek naar de fusie tussen HvA en UvA	2002
Macht en inspraak. Een onderzoek naar de stand van zaken binnen de Amsterdamse medezeggenschap	2002
Tussen droom en daad... Bachelor-Master op de UvA: flexibiliteit en internationale vergelijkbaarheid	2003
In den Vreemde; een onderzoek naar de faciliteiten voor uitwisselingsstudenten aan de UvA	2004
Faciliteiten voor studenten; een onderzoek naar computers, kopieerapparaten, studie- en computerzalen aan de UvA	2004

U kunt alle publicaties opvragen bij het ASVA Studentenunie Onderzoeksbureau of downloaden op onze website.

Vendelstraat 2
1012 XX Amsterdam
020-6225771

onderzoeksbureau@asva.uva.nl
www.asva.uva.nl/onderzoeksbureau